

מדינת ישראל
ועדת החקירה הממלכתית לעניין כלי השיט
פרוטוקול עדות

שם העד : דן הראל

מועד העדות : 14.5.2023

- ועדה :** אני מזהיר אותך שעליך לומר את האמת, אם לא כן תהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק, עכשיו אתה העד שבפנינו דן הראל, הייתי צריך לומר קודם, אתה היית מנכ"ל משרד הביטחון בתקופה בין אילו שנים?
- דן הראל :** אוגוסט 2013 עד יוני או תחילת יולי 2016,
- ועדה :** קודם לכן היית סגן הרמטכ"ל עד כמה שאני זוכר,
- דן הראל :** קודם לכן הייתי מנכ"ל משרד התחבורה משך שנה עד שהתפטרתי, לפני כן הייתי סגן הרמטכ"ל,
- ועדה :** כפי שאתה יודע, יש מספר נושאים במנדט הוועדה. נעבור עליהם. היית מעורב בצורה כלשהי בנושא הפרטת המספנה?
- דן הראל :** הדבר היחידי שהייתי מעורב בו זה כשסיימתי תפקיד ...
- ועדה :** תפקיד כמנכ"ל משרד הביטחון?
- דן הראל :** כמנכ"ל משרד הביטחון, יש תקופה מאושרת שזה השבועיים האחרונים בכל תפקיד שעושים לך כל מיני ... באים להיפרד ממך, אני אמרתי להם שאם הייתי יודע שזה כל כך מענג הייתי מתחיל את התפקיד עם זה, בכל מקרה הגיע אליי משה פרידמן להיפרד, הביא לי ספר, יושב ראש ועד אזרחים עובדים צה"ל שהם חלק ממשרד הביטחון, ואחרי שהחלפנו מחמאות הדדיות הוא שאל אותי אם שמעתי משהו על המספנה, אמרתי לו לא, הוא אמר לי אתה לא שמעת שהיה איזה אירוע? הוא נפגש עם ... ככל הנראה, אני הבנתי שהוא נפגש עם האדונים המכובדים ... היועץ המשפטי של גנור וגנור, והם ...
- ועדה :** שמרון התכוונת?
- דן הראל :** שמרון, כן,
- ועדה :** עורך דין שמרון, כן,
- דן הראל :** שלא יבלבלו אותנו עם היועץ המשפטי של ראש הממשלה אז אני עושה הפרדה, ושהם פנו אליו ודיברו איתו והאם אני יודע על זה שחיל היס רוצה ... גם תומך בזה שהמספנה תעבור כאילו לרשותה של חברת טיסנקרופ, אמרתי לו שלא שמעתי, שאלתי אותו אם הוא רוצה שאני אתערב, הוא אמר לי לא, אתה כבר כאילו בדרך החוצה, אני אטפל בזה, שאלתי אותו אם הוא רוצה שאני אטפל בזה מול ... מול ההסתדרות כי אני הכרתי את אבי ניסנקורן, אז הוא אמר לי לא לא לא, תשאיר את זה לי וכאילו ... זה הדבר היחידי שאני ידעתי על המספנה, לדעתי זה לא היה עובר אם אני הייתי מנכ"ל אז אבל זה עניין אחר,

ועדה: אוקיי, אז בכך סיימנו את נושא המספנה, בנושא ספינות המגן עד כמה שאנחנו זוכרים דיברנו, בעת הריאיון שלך דיברת בהרחבה על הנושא הזה,

דן הראל: נכון, זה הנושא העיקרי שטיפלתי בו, אבל לפני שאני רוצה... אם אני יכול להגיד כמה מילים לפני שאנחנו מתחילים,

ועדה: אני אשאל את עצמי מדוע כמעט כל אחד שמתייצב פה מעוניין לפתוח ולפרוס את משנתו,

דן הראל: כי יש דבר אחד... אני אגיד למה, הציעו לי לקחת ייעוץ של עורך דין, לא לקחתי, אני לא חושב שיש לי איזושהי בעיה בתחום הזה, אבל אני חייב להסביר כמה דברים כהקדמה לדבר הזה, אז אני אשתדל תוך חמש דקות לגמור עם הכל, מבטיח שזה לא יהיה מייגע, אני מודע לשעה והכל בסדר, בסדר?

ועדה: טוב,

דן הראל: תודה, יש ארבע סוגיות שאתם בודקים שהייתי מעורב בהם, זה ספינות המגן, זאת הסוגייה העיקרית, ספינות הנצ"ל שהוטבעו... הוטבעו בזמן שיא וירדו מהפרק, צוללות באיזושהו אופן, לא על כולן, ***, משרד הביטחון מבצע מספר סוגים של רכש, אני התעסקתי עם רכש ופיתוח אמל"ח לאורך החצי השני של הקריירה שלי בצבא, הייתי גם קצין חיל ראשי, הייתי מה שהיה פעם מפח"ש, אחרי זה הפך למז"י, פיתחתי הרבה מאוד סוגים של אמל"ח וכולי, ובמשרד הביטחון אני מכיר את זה גם מהצד האזרחי וגם מהצד של הצבא, ומשרד הביטחון רוכש בהרבה מאוד מיליארדים כל שנה, הכל, מאוכל ועד מערכות נשק, גם בארץ וגם בחו"ל, אין בזה שום רבותא, שום רבותא, ואף אחד לא צריך להתערב בזה, מי שצריך לעסוק בזה זה משרד הביטחון,

ועדה: אתה מדבר על הרכש עצמו ולא על ההחלטה מה לרכוש,

דן הראל: אני מדבר על הרכש עצמו, מה לרכוש בדרך כלל זה בסמכות הצבא, יש רמה מסוימת שאתה צריך להגיע לוועדת הרכש של... ועדת שרים לענייני רכש, צריך לעבור שם, זה לא תמיד פשוט, אבל במערכות נשק כמו נגיד ספינת מגן זה לא סיפור כזה גדול, זה חלק מה-full going process שמשדר הביטחון עושה לאורך כל התקופה, וכשרוכשים מערכות נשק יש שני מסלולים, יש מסלול מכרזי ומסלול של ספק יחיד, בסדר? אלה באופן עקרוני שני ה... אתה יכול לפרסם מכרז ואתה יכול להחליט שאתה הולך לספק יחיד, מתי יש ספק יחיד? כאשר יש לך רק ספק אחד, בסדר? אתה... אין אף אחד אחר שמספק את זה אז אתה עושה הסכם של ספק יחיד, כאשר זה פיתוח ורכש, כאשר אתה מפתח כל מיני דברים, בין אם בגלל רמת סיווג או בגלל שמדינת ישראל מתפתחת...

ועדה: עד כמה שאני זוכר... דיברנו על הדברים האלה, אין טעם לחזור, אנחנו יודעים מפיד, כן?

דן הראל: אוקיי, אם אתם יודעים... מצוין, אוקיי, מצוין, אז גילוי נאות, אל"ף אנחנו שבע שנים אחרי שאני סיימתי תפקיד, אני מתנצל מראש, יכול להיות שאני לא אזכור דברים מסוימים, אני עשיתי עבודה וחיפשתי בארכיון צה"ל בכל מיני דברים והשתדלתי לרענן לעצמי את הזיכרון, הדבר השני אני מזכיר לכם מה אמרתי לכם בסוג של הריאיון שעשיתם לי לגבי החוסר התקציבי ומה מטרות הייתה לדעתי, אני מניח שאתם זוכרים את מה שאמרתי ולכן אני לא אחזור על זה, והדבר השלישי בתוך התצהיר שלי שהוגש לבג"צ יש פריט אחד שגיליתי שהוא היה לא מדויק, אני רוצה לנקות את זה, אני בסופו של תהליך ה... או בסיכום שלי בתצהיר על נושא ספינות המגן...

ועדה:	איזה סעיף בבקשה בתצהיר?
דן הראל:	בתצהיר זה בסעיף... אם יש לכם את התצהיר זה מצוין, סעיף כ"ט, שכתבתי עד לסיום כהונתי כמנכ"ל המשרד הקפדתי לא לפרוץ את מסגרת התקציב ולא להעביר לחברה זו תשלומים נוספים, בין היתר לאור התחייבות מפורשת של מפקד חיל הים כי אם יידרש יצמצם את המפרט הטכני, ואני כתבתי עם זאת ככל הידוע לי לאחר פרישתי מתפקיד נפרצה מסגרת התקציב והועברו לחברת טיסנקרופ תשלומים נוספים של כמה עשרות מיליוני יורו, אני חוזר בי, מצאתי באחד הדיונים שזה לא היה הדיון המרכזי אבל זה היה דיון אחר שבמסגרתו אני אפשר להגיד אישרתי לקחת מתקציב הפרויקט הכללי ולהעביר לנושא של הספינות, ואני רק מתקן את זה, זה לא צריך להשפיע על שום דבר, אבל... לדעתי... אבל לא רוצה להישאר עם משהו לא מדויק, כל השאר מדויק לגמרי ויש לי מסמך מלא של כל מה שכתבתי,
ועדה:	רק כדי... לא הייתי בטוחה מה הייתה ההבהרה, אישרת מה בדיוק? מאיפה לאן להעביר?
דן הראל:	מה שקרה הרי הם רצו סכום הרבה יותר גדול ממה שבסופו של דבר סיכמנו איתם,
ועדה:	מי זה הם? טיסנקרופ?
דן הראל:	טיסנקרופ, חיל הים אדיש לזה כי לא אכפת להם, העיקר שנקנה את הספינות, ואז הם לוחצים עליי גם להעלות את המחיר ואני לא הסכמתי, זה הגיע למצב... סתם אנקדוטה, הם באו אליי עם מנהל המספנה שבוע לפני שחתמנו על הספינות ואמרו לי תשמע יש חריגה של 12 מיליון יורו, אמרתי להם לא מקובל עליי, אמרו לי מה... אבל הורדנו כל מה שאפשר, ומנהל המספנה גם בוכה לי שהוא הוריד כל משהו... ובכלל הוא בהפסד מהעניין הזה... אמרתי להם תצאו החוצה, אני מפסיק את הדיון, תלכו החוצה, תחליטו מה אתם עושים, אם אתם לא מחליטים להוריד אל תבואו אליי, אם אתם מחליטים להוריד... זה היה 12 מיליון יורו... אז אתם יכולים לחזור אליי ונסכם את העניין, הם יצאו החוצה והם פתרו ביניהם, אני יודע? כל אחד מהם ויתר, חיל הים ויתר על איזה גנרטור והאחרים ויתרו על משהו אחר, ולא ויתרתי להם עד סוף תפקיד, מסתבר לי אחרי שעברתי על הזה שבדיון אחר עם אג"ת וחיל הים ודברים, זה לא היה דיון ייעודי אבל זה עסק גם בכל הסיפור של מים כלכליים, הסתבר לי שאני אישרתי להם לקחת מתוך תקציב הפרויקט הכולל, לא התקציב של הספינות, הם נשבעו לי בנקיטת חפץ שיש להם את הכסף הזה והם רק רוצים להוסיף עוד משהו ועוד כזה ושאחרת הספינות הן בעייתיות למרות שהם נשבעו לי לפני זה שלא, אישרתי להם,
ועדה:	מה זה מהתקציב הפרויקט הכולל? זה מה שלא הבנתי,
דן הראל:	מתקציב הפרויקט הכולל של מים כלכליים שהוקצה לצבא על ידי משרד האוצר.. 3.067 מיליארד נדמה לי, אם אני זוכר נכון, אני יכול לבדוק, שהוקצה לכלל הפרויקט, כי ספינות המגן זה רק סעיף אחד, יש שם חמ"לים ומל"טים ולבנות כל מיני ארגונים וכולי,
ועדה:	אני מציג לעד מסמך מתאריך 16.3.16 ושואל האם זה המסמך שבעצם מהווה את השינוי שאתה עכשיו מתאר, סיכום הדיון שלך,
דן הראל:	זה הסיכום שלי, אה, כן, זה זה,
ועדה:	אז איזה סכום הוסט?
דן הראל:	הסכום שהם ביקשו... זה היה אחרי ה...
ועדה:	חילופי השרים,

דן הראל:

הם ביקשו לבצע שידרוג והתאמות לפלטפורמה כמענה לשיפור שרידות ובטיחות הספינה, הבטחת ביצועי הספינה וחיסכון למול אלטרנטיבה יקרה בעתיד, הם רצו...

ועדה:

כאילו הוציאו כסף בשביל לחסוך, בעתיד,

דן הראל:

ואני קבעתי... אמרתי שהיה משא ומתן ארוך, אינטנסיבי, והצלחנו לכוון את כלל הדרישות לתקציב וכולי וכולי, ויש הרגשה של טעם לפגם בתהליך שבוצע (מילים לא ברורות) כי הבאתי אותם לשר הביטחון והם נשבעו בנקיטת חפץ שהם לא יבקשו עוד כסף ועכשיו פתאום הם מבקשים עוד כסף, אבל היות והיה נציג אג"ת שם אז... והם היו בעד אז אמרתי להם בסדר, מהצגת הנושא עולה כי קיימת כדאיות כלכלית לביצוע שידרוג והתאמות בזמן הנוכחי, זה שלב בניית הפלטפורמות, ומאחר ואג"ת הודיעו שאין פריצת מסגרות תקציב של הפרויקט אני מאשר 15 מיליון יורו, זה מה שאישרתי,

ועדה:

קראת עכשיו מתוך המסמך,

דן הראל:

קראתי מתוך המסמך,

ועדה:

המשך המשפט הוא בנוגע למקורות יתרת 15 מיליון יורו על חשבון LCC, כתוב LLC אבל הכוונה LCC,

דן הראל:

LCC, כן, מתוך התקציב של הפרויקט, מתוך האחזקה,

ועדה:

אם נגענו בנקודה הזאת... אז אם אני זוכרת נכון ב... כשנפגשנו בפעם הקודמת בעצם תיארתי מצב שבו בסופו של דבר הספינות שהגיעו היו... אתה השתמשת במונח רולס רויס נדמה לי ביחס למה שבהתחלה דובר עליו בהקשר של המכרז, אבל כדי להתכנס לתקציב אם הבנתי נכון היה כל מיני ויתורים ורידודים... של היכולות, אז השאלה ו... האם זה שרודדו היכולות זה לא אומר שבעצם ה... מה שקיבלנו מהגרמנים היה יותר מרודד ואז נוספו כל מיני מערכות ותקציבים נוספים ופיתוחים מקומיים,

דן הראל:

לא, הספינות שנקנו הן ספינות ירוקות, ספינה ירוקה היא ספינה ללא מערכות נשק וכולי כי אנחנו לא נותנים למדינות אחרות לעשות בשבילנו כל מיני מערכות שהן ייחודיות ישראליות או בגלל כל מיני סיבות אחרות, נעשו רידודים, גובה התרנים קובע כמה תעלה הספינה, אם יש שני גנרטורים או גנרטור אחד קובע, כשאני לחצתי אותם ב... הלחצתי את כולם בתהליך של ה-400 מיליון דולר וכולי וכולי אז כולם ויתרו, גם המספנה ויתרה על רווחים שלה וגם חיל הים שמאוד רצה את הספינות האלה אמר אוקיי אני יודע להסתדר בלי כזה דבר ובלי כזה דבר. דא עקא, שאחרי שסיכמנו את הכל הם חזרו ואמרו עשינו ניתוח עוד פעם של ה-LCC, אני אומר את זה על סמך המסמך כי אני לא זוכר אבל אני כל דיון מוציא לו סיכום, אין דבר כזה דיון בלי סיכום, אז זה עוזר לנו אחרי זה... בכל אופן לדלי הזיכרון, אנשים כמוני, והם אמרו מצאנו את הכסף בתוך תקציב הפרויקט הכולל ולכן תאשר לנו, כי היות ולא אישרתי קודם, תאשר לנו להעביר מתוך הסעיף הזה לסעיף הזה, מתוך התחזוקה, LCC זה תחזוקה, של הרבה שנים, life cycle cost, תאפשר לנו להעביר 15 מיליון שתכננו שמה תאשר לנו להביא פה להתחיל מראש במצב יותר טוב וזה יחסוך לנו כסף בהמשך, את זה אישרתי להם,

ועדה:

הרידודים השונים שנעשו כדי להתכנס לתקציב נדמה לי שזו הייתה השאלה, האם לא בא אחר כך, (מילה לא ברורה), אחרי שהספינות מגיעות, לא מדבר על מערכות, זה הסברת, אבל לגוף של הפלטפורמה או על המכלולים של הפלטפורמה... הרי בסופו של דבר היה צריך להוסיף

דברים כך שהירידה בעצם הייתה לצורך עליה אחר כך מתקציבים אחרים,

דן הראל:

לא, זה לא אמור להיות, אני אגיד את זה ככה, אם המשא ומתן מתבצע בצורה טובה, נכונה ובלי מניעים... אני לא יודע... שמאוד מאוד רוצים דווקא את הדבר הזה, אנחנו קנינו, אני קניתי את ה-F35 לדוגמה, טייסת, זה לא שעכשיו... אתה דוחף את המערכת הכי נמוך שאתה יכול, כי זה לא כסף שלנו, זה כסף של המדינה, אנחנו זהירים בהוצאה שלו, ואמורים להמשיך להיות איתו, זאת הסיבה גם... אנחנו נכנסנו פה דרך איזושהי הבהרה שלי לדבר העקום אז תיכף נחזור חזרה,

ועדה:

השאלה הייתה מגיעה בכל מקרה אחר כך,

דן הראל:

אוקיי,

ועדה:

זה בסדר, זה על החשבון,

דן הראל:

תראו, אני הבאתי את מפקד חיל הים כשגמרנו את כל הסיפור, ואני התעסקתי איתו די הרבה, ולי אין מושג בספינות, תבינו את זה, אני לא... הדבר היחיד שאני מקבל מספינות זה מחלת ים, חוץ מזה שום דבר, אני הבאתי את מפקד חיל הים לשר הביטחון לפגישה דווקא בירושלים, עוד בחדר הדיונים של המל"ל, ואמרתי לבוגי הוא בא לכאן כדי להתחייב לך שזה נגמר וזה ה...
מי היה מפקד חיל הים אז?

ועדה:

רם,

דן הראל:

רם רוטברג,

ועדה:

דן הראל:

כן, ורם רוטברג אמר לו, אני מצטט, זאת ספינת החלומות של חיל הים, היא ספינה נהדרת, היא מצוינת, היא טובה, זה מה שאני רוצה, זהו, ואני מתחייב לא לבקש יותר דברים אחרי זה, כי אני לא רציתי שיעשו פה תהליך של סלאמי על הכסף של משרד הביטחון, אנחנו פעלנו בחסר תקציבי מטורף, שכפי שאמרתי לכם בעבר לדעתי נועד להבטיח שמשרד הביטחון יהיה צייתן ונחמד, ואנחנו לא היינו צייתנים ונחמדים,

ועדה:

האם הכסף המיותר הזה שבעצם על חשבון ה-LCC לא נוצר מעצם זה שהספינות הגיעו הרבה יותר מאוחר?

דן הראל:

לא, לא, LCC זה life cycle cost, מהרגע שהוא מגיע אתה עושה ל-25 שנה, אתה בודק...

ועדה:

אבל אם זה מגיע הרבה יותר מאוחר...

דן הראל:

זה לא משנה, ברגע ש... זה נקודה צפה,

ועדה:

אני אנסח את זה קצת אחרת, בהצעת המחליטים שהקצתה לכם את התקציב היו בעצם שני צירים, ציר של בניין הכוח וציר של הפעלה, כשההצעה מספרת שהספינה הראשונה צפויה להגיע, יעד הצטיידות, ספינה ראשונה ב-2016, שתי ספינות ב-2017 וכן הלאה, ועל בסיס ההנחה הזו הוקצה תקציב שנתי, 2015, האוצר מקצה 115 מיליון, משרד הביטחון 50 מיליון וכן הלאה, עד 2020 הקצאה כללית של 690 מיליון שקל, עכשיו זה על בסיס ההנחה שהספינות הגיעו, שהעלות של שעות הים שלהן באמת תמומש, אנחנו יודעים שזה לא קרה, שהספינות התחילו להגיע ארצה בדצמבר 2020, ואז השאלה היא מה קרה לבטן התקציבית הזאת, לתקציב ההפעלה שבעצם הממשלה הקצתה על בסיס הנחה מסוימת שלא התממשה, זה תקציב שמערכת הביטחון... השתמשה בו?

דן הראל:

לא יודע, אני לא יודע אפילו אם קיבלנו על זה, על סמך אי הביצוע אני מניח שהכסף לא עבר, את הספינות אנחנו קנינו בהלוואה מבנק דיסקונט באישור של האוצר ובנק דיסקונט נתן לנו יופי של ריבית, אפילו קראתי למנכ"לית הבנק או... לא למנכ"לית הבנק, למנכ"לית זאת שהקצתה לנו את הכסף ונתתי לה תעודת הוקרה על זה שהבנק נתן לנו את ההלוואה ללא כסף משלו, ללא שהוא הרוויח מהעניין הזה כסף, ו-LCC זה מהרגע שאתה מתחיל להפעיל את הספינות יש כסף שמוקצה, יודעים כמה עולה לעשות טיפול חצי חיים, כמה עולה לעשות טיפול לפי שעות ים וכולי וכולי, ואת זה הממשלה התחייבה למשרד הביטחון, תאמינו לי שהאוצר לא מעביר סתם כסף, הוא מוודא שהכסף הזה נצרך, אז זהו,

ועדה:

אני רק רוצה להשלים את הנקודה הזאת, כי דווקא יש לנו אינדיקציה לעימות שהיה בין משרד האוצר למשרד הביטחון ב-2015 - 2016 כשהאוצר מסרב להפעיל... להעביר את החלק שלו בתקציב ההפעלה, משרד הביטחון כמובן התקומם, המל"ל התערב ו... שלושים ביוני, שזה אולי ממש בסוף תפקידך או מעט אחרי,

דן הראל:

ביום שסיימתי אני חושב, כן,

ועדה:

אז יש הסכמה שהוסכם בין הצדדים כי יתר ההיבטים התקציביים למעט תוספת מסוימת ושינוי בפריסה נותרים על כנם וללא שינוי, זאת אומרת התקציבים של 2015 - 2016 אנחנו יודעים שהועברו מתקציבי ההפעלה, עכשיו אתה לא יכול להעיד מן הסתם על 2017 - 2018...

דן הראל:

אני לא מעיד ואני ממש לא שולט ב... תסלחו לי... כאילו מה? אני מתעסק עם תקציבי התפעול של הספינות? אתם מבינים כמה מסדר היום שלי הדבר הזה הוא בערך... עזבו את זה, אם הם סיכמו איתם סיכמו איתם, ההתחשבות מול האוצר היא לא על שעות הים שלא היו, ההתחשבות מול האוצר היא על זה שהיינו בחסר תקציבי ועכשיו היות והאוצר כנראה לקח בחשבון שהוא ייתן את זה למשרד הביטחון, משרד הביטחון נאבק כדי לקבל את זה, ברגע שיש הסכמה של אלה ואלה הכל טוב,

ועדה:

יש לך עוד משהו להוסיף לגבי ספינות המגן? דיברת על זה בהרחבה בריאיון,

דן הראל:

אם אני מעיד על ספינות המגן אני מבקש להעיד... אם אני אעיד ברצף אני רוצה להעיד את הכל בצורה מסודרת, אם לא... אתם לא צריכים את העדות שלי על ספינות המגן אז בסדר...

ועדה:

אני רוצה לשאול משהו אחד, בכל זאת נראה לי שהיה איזשהו סלאמי כי התברר בהמשך שהמנוע הוא חלש והיו צריכים להחליף אותו והיו צריכים להוסיף עוד 50 מיליון דולר, אתה מכיר משהו כזה?

דן הראל:

יכול להיות, לא, לא, אני בפירוש דחפתי את התקציבים למטה, אני אומר את זה,

ועדה:

מה שאני מנסה להבין הוא, האם כשבדיקת ההיתכנות בוצעה, הנושא הזה עלה או האם זה... לא יכולה להיות הפתעה שאתה מגלה... כמו שתקנה מטוס ויתברר לך שה-F35 לא יכול לטוס על ה...

דן הראל:

אני לא יודע אם באמת המנוע היה חלש או הממסרת... רצו ממסרת של רינק ולא של חברה אחרת, חיל הים כל הזמן דוחף כדי לשפר את הספינה, הוא חיל שונה מחיל אוויר, תקציביו זעומים והוא נלחם על כל דבר, ולכן אין לי מושג מה היה אחרי שהלכתי, אני יודע מה היה לאורך כל התקופה שאני הייתי,

ועדה:

בהקשר לשאלה של קובי אני רק מראה לעד מסמך, זה כשעוד הייתי... מצגת ממרץ 2016 שכותרתו ספינות סער שש התאמות נדרשות,

במסגרתו מוצג למנכ"ל משרד הביטחון צורך בעוד 44.5 מיליון יורו להתאמות נדרשות,

דן הראל:

טוב, מה אתה רוצה שאני אגיד על זה? באמת, חבר'ה, אתם מבינים כמה הדבר הזה הוא לא חלק נכבד מ... אני פשוט לא זוכר, אני יודע מה שכתבתי בסיכומים ומה שכתבתי בסיכומים זה מה שאישרתי, זהו, לא מאשר 50 מיליון יורו בלי... בפינה של מסדרון, נקודה, עכשיו זה שהם רצו עוד לעשות התאמות נדרשות, וזה אחרי שחתמו את החוזה עם הזה, בעיניי זה לא ראוי, אבל הגענו לשם, הם חיל שעובד על... מקושש תקציבים מכל מיני מקומות, כי הוא לא מקום ראשון, הוא לא מקום שני והוא לא מקום שלישי בסדר העדיפויות של צה"ל, לא שלי, של צה"ל, ולכן יכול להיות שהציגו לי, מה סיכמתי על זה? אתה יודע?

לא,

ועדה:

דן הראל:

גם אני לא, אני יודע רק מה שכתבתי בסיכום, עכשיו אני כן רוצה... כי אנחנו ניגשנו לעניין הזה בצורה עקומה, אני בכל זאת רוצה לעבור במהירות על העדות שלי, על מה שאני רוצה להגיד על ה... על הזה... על הרכש ספינות, המעורבות שלי בשאר הדברים היא יחסית די מינורית, זה הדבר ה... מתוך הדברים שאתם בודקים זה אחד הדברים...

ועדה:

אתה זוכר שהיית פה ודיברנו בהרחבה על ענייני הספינות? אם אתה רוצה להוסיף איזה משפט או שניים, לתקן משהו, או להבהיר,

דן הראל:

אז אני רוצה להוסיף שניים-שלושה... נושאים ו... בסדר, אני רק מזכיר שאני דיברתי במסגרת של ריאיון, לא במסגרת של עדות, זה אחד, שתיים אני דיברתי ברצף וגם עם אנקדוטות וסיפורים... אם זה טוב לכם אז בסדר,

ועדה:

לא שכחנו, זה גם תועד,

דן הראל:

טוב מאוד, מצוין,

דן הראל:

אני אלך ל... אולי לקצה של הדברים שלטעמי הם היו לא בסדר בכל האירוע הזה ולמה אני חשבתי ולמה הגשתי תצהיר כדי שיעשו בדיקה, אתם התוצאה הסופית של מה שהחליטו בסוף... מה שהחליטה הממשלה, קודם כל אני הרגשתי לאורך כל הדרך שמנסים לדחוף אותי למסלול GtoG בלי קשר לכמה זה עולה אל מול מספנה ספציפית אחת, גם לא... לא... הייתה כוונה לצאת למכרז בין לאומי למרות שזה היה אחת מהאפשרויות של החלטת הקבינט, כשהחלטנו ללכת למכרז בין לאומי אז לחצו עלינו מאוד מאוד כדי שנבטל את המכרז הבין לאומי בלי לדעת מה המחיר ובלי לדעת מה ההשתפות הגרמנית וכאילו בלנקו, תבטלו את המכרז ובואו נלך ל-GtoG כי מרקל אמר לביבי שזה בסדר, זה היה בערך ברמה הזאת, ואנחנו לא הסכמנו לעשות את זה, לא הסכמנו כי לא ידענו...

ועדה:

כשאתה אומר אנחנו למי אתה מתכוון?

דן הראל:

אני הקטן ושר הביטחון שאישר כל צעד שעשיתי,

ועדה:

מי זה היה? בוגי יעלון?

דן הראל:

בוגי יעלון,

ועדה:

אני רוצה לדייק, החלטת הממשלה או הקבינט בנושא הזה האם בהחלטה עצמה לא נכתבה עדיפות מסוימת ל-GtoG?

דן הראל:

למיטב זיכרוני... יש לי פה את החלטת הקבינט, נאמר שזה או בהליך של מכרז בין לאומי או בהליך של GtoG,

ועדה:	עם סדר עדיפויות, היה איזשהו... היה שם סדר עדיפויות,
דן הראל:	אני לא זוכר, אני יכול לבדוק, אבל...
ועדה:	קודם ניסיון ל-GtoG נדמה לי ואחר כך...
דן הראל:	כן, אבל הבעיה הייתה... המל"ל התחיל לנהל מגעים... בסוף הסתבר לי שכבר דיברו איתם לפני זה אבל לא משנה, ברגע ההחלטה שמנסים לעשות GtoG המל"ל אמר לי שב רגע בצד, אנחנו נדאג ל-MOU, זה חלוקת העבודה שעשיתי עם יוסי כהן, אנחנו נעשה את ה-MOU, הבעיה הייתה...
ועדה:	...זה היה בהחלטת הממשלה, זה לא רק חלוקה ביניכם,
דן הראל:	בסדר, לא, אני יודע, אני לא... זה בסדר גמור, וברגע שאנחנו נסכם את ה-MOU אתם תלכו לעשות את המשא ומתן מול מי שצריך,
ועדה:	מי זה אתם? משרד הביטחון?
דן הראל:	משרד הביטחון, הבעיה שאנחנו מודרנו מהמגעים האלה בגרמניה, היו שם המון אנשים אבל לא אנחנו, למרות שיש נציגות של משרד הביטחון שאחראית על הרכש בגרמניה,
ועדה:	היא לא הייתה שם הנציגות הזו?
דן הראל:	היא הייתה בגרמניה אבל לא...
ועדה:	לא, לא, לא, במגעים,
דן הראל:	לא, התלוננו על זה, מידרו אותנו,
ועדה:	אוקיי, כל מה שאתה מדבר עכשיו זה לפני החלטת הממשלה או אחרי החלטת הממשלה?
דן הראל:	אחרי החלטת הקבינט,
ועדה:	אבל אולי תקרא בבקשה... את הסעיפים 18 והלאה בהחלטת הקבינט, בהחלטת הקבינט אם אני לא טועה ב-53 מאיזה יום...? ממת? רק למען הפרוטוקול: 13.11.13. ואתה מעיין כרגע בסעיפים 18 ואילך של ההחלטה, בבקשה, שם נותנים... הממשלה נותנת עדיפות באופן ברור ל-GtoG..
דן הראל:	נכון, כתוב כאן להטיל על ראש המל"ל על פי החלטת ראש הממשלה לפנות בהקדם בבקשה רשמית לממשלת גרמניה במטרה להגיע להסכם ממשלה לממשלה, GtoG, במסגרתו יינתן מענק על רכש ספינות המגן, ככל שיושג הסכם כאמור תעודכן פריסת התקציב לפרויקט כמפורט בסעיף 4 להחלטה זו, במידה ועל פי החלטת ראש הממשלה, שר הביטחון, שר האוצר, לא ניתן...
ועדה:	עכשיו אתה קורא כבר מסעיף 20,
דן הראל:	כבר ב-20, לא ניתן יהיה להגיע להסכם כאמור או שפריסת התשלומים לא תתאים למפורט בנספח גימ"ל להחלטה זו תיועד ועדת השרים להצטיידות ויערך הליך תחרותי בין לאומי לרכש ספינות המגן, בהתאם לתוצאות המכרז יעודכנו הסכום הכולל, פריסת התשלומים או מועדיהם, בהתאם ליחסי התקצוב בין משרד הביטחון למשרד האוצר בהחלטת...

- ועדה:** זאת אומרת הממשלה כבר קבעה שהחלופה המועדפת היא GtoG, היא גם קבעה שכדי לעבור למסלול של המכרז צריכה להיות החלטה של שר... של ראש ממשלה...
- דן הראל:** אמת ויציב,
- ועדה:** שר הביטחון ופנייה לממשלה, השאלה אם כל זה היה כשהתחילו את המכרז, המנגנון של סעיף 20 יושם בפועל?
- דן הראל:** אני מבקש לעבור בצורה מסודרת כי אני מרגיש שזה לא... אני אענה קודם לך ואחרי זה אני מבקש זה... בהחלטת הקבינט נקבע מועד למבצע של יכולות ההגנה על ה... על האסדות, אגב, אז ידענו שהאסדות יהיו בעומק הים, אף אחד לא אמר לנו שהאסדה זזה מעומק הים, ולכן אנחנו עבדנו על רכש ספינות להגנה על האסדות בעומק הים,
- ועדה:** בעומק הים, במרחק... גדול...
- דן הראל:** בוודאי, במרחק גדול,
- ועדה:** מי היה צריך להגיד שאפשר להזיז את זה?
- דן הראל:** מי שהחליט על זה, לא יודע, אנחנו לא מבינים ב... בסוף הזיזו כנראה את האסדה,
- ועדה:** אוקיי, בוא נתקדם,
- ועדה:** זה לא חברות ההפקה עצמן?
- דן הראל:** אני לא יודע, מי שמחליט על זה, אני לא ניהלתי משא ומתן, יש את משרד האנרגיה,
- ועדה:** בסדר, תיכף נחזור לעניין הזה, בבקשה תתקדם בבקשה, לשאלה,
- דן הראל:** אוקיי, זה נקבע תאריך למבצע של היכולת. דא עקא, שמנובמבר עד יולי שנה אחרי זה שום דבר לא זז, הגרמנים מעלים כל מיני קשיים...
- ועדה:** נובמבר... סליחה, נובמבר 2013... עד יולי 2014,
- דן הראל:** נכון, והסיכוי שלנו לעמוד ב-2015, אני לא זוכר באיזה תאריך היה המבצע, הוא אפס, כי אני מתחיל להוציא התרעות, מינואר אני מוציא להם התרעות, חבריה אם אנחנו לא מסכמים עם הגרמנים אז אני לא... לא עומד במבצע, אז או תשנו את ההחלטת הקבינט או שתקדמו את העניין עם הגרמנים, ומתנהל מו"מ עם הגרמנים שמעורבים בו כל מיני נושאים אחרים בכלל, לא קשורים לכסף ולספינות, כמו למשל המדיניות של מדינת ישראל באיו"ש וכל מיני דברים, עכשיו שבבים מזה מגיעים אליי, אני שומע על זה מכל מיני כיוונים, ואני מתחיל להאיץ ולחמור במל"ל שיזוזו, ואני שולח להם מכתבים, ואחרי ששלחתי מכתבים אני מדבר על זה בפ"א עי"ן עם יוסי [כהן], ואחרי שזה לא זז...
- ועדה:** יוסי כהן? ראש המל"ל?
- דן הראל:** יוסי כהן, ראש המל"ל, ואחרי שאני עושה את כל הדברים האלה כלום לא זז, ואז אני פונה ליוסי ואומר לו אני הולך להוציא מכרז בין לאומי, כי אני כבר ביוני, יוני,
- ועדה:** יוני 2014,
- דן הראל:** יוני 2014, אני כבר ביוני 2014, אין לי ספינות, אני לא אספיק... תבינו מה העניין, צריך לבנות את כל הספינה, זה תהליך של שנים, זה להביא אותה לארץ ואז להביא את כל המערכות נשק ולהביא אותן, מתי אני אמבצע ואיך אני אעמוד? אני אומר לו אני לא עומד בהחלטת הקבינט,

או תשנו את החלטת הקבינט או שתתנו לי לצאת במכרז, ביוני אני פו... זה קורה לאורך... מינואר עד יוני, ביוני אני מודיע לו במכתב שאני הולך להוציא מכרז, מאחר ולא הגיעו ואנחנו בבעיה אני הולך לצאת במכרז, אני מקבל רצף של טלפונים, לא רק אני, זה גם גורמים נוספים במשרד, שלא להוציא מכרז, אנחנו מתעקשים על GtoG וזה עלול לפגוע ביחסים עם גרמניה כי דיברו עם מרקל וכולי וכולי, אני מדבר עם יוסי ואומר לו יוסי אני כבר מעבר לתאריך של המבצע, הוא אומר לי זה בסדר, אני בשבוע הבא גומר את זה מול הגרמנים, אני אומר לו בסדר, חודש אתה גומר את זה? הוא אומר לי כן, אני אומר לו אוקיי, עוד חודש אני אוציא מכרז בין לאומי אם אתה לא מספיק, הוא אומר לי בסדר, אחרי זה יש דיון בכנסת שבו אבריאל, אבריאל בר יוסף, סגן ראש המל"ל... נמצא בוועדה והוא אומר תראו...הוועדה בכנסת אומרת לו איך יכול להיות שלא חתמתם GtoG? אנחנו כבר באיחורים רציניים, ואז אבריאל אומר אנחנו נותנים לעניין הזה עוד חודש ובתוך חודש אם זה... אנחנו נצא במכרז, הכל לפי הסיכום שלי עם יוסי, עבר חודש והחלטנו היות ושום דבר לא זז... ואני אומר פה את דעתי על כמה שהיא שווה, גם לא היה זז כלום, כי רצו מאיתנו כל מיני תועלות אחרות, פוליטיות במהותן, לא משהו שקשור לספינות, עד רגע זה שהוצאתי את המכרז לא קיבלנו כמה יעלו הספינות הגרמניות, מה אחוז ההשתתפות, ואחרי זה כשאמרו את אחוז ההשתתפות לא אמרו מתוך איזה מחיר בכלל הם מתכוונים לתת לנו, ולא ידענו מה המפרט של הספינות, כשהמפרט כמו שדנו עכשיו לפני כן שהמפרט למעשה קובע כמה... כמה תעלה הספינה וכולי וכולי, ולכן כשאנחנו יוצאים במכרז זה אחרי שאני סגרתי עם יוסי כבר חודש לפני זה, הוא יכול להיות שכח מזה, אני לא שכחתי, אצלי זה היה בת"ת, עבר חודש...

מה זה ת"ת?

ועדה:

תזכורת,

ועדה:

דן הראל:

זה קפץ בת"ת, כלומר זה... שמים את זה כדי שזה ייצא בתאריך מסוים כשהתאריך... כשהזמן עובר, ואחרי חודש ושבוע הוצאתי מכרז, כי אם לא הייתי מוציא את המכרז, אני אומר לכם את דעתי ככל שהיא שווה, לא היינו מקבלים מחיר והיו מושכים אותנו מפה עד פתח תקווה ושום דבר לא היה זז ולא היו ספינות, מה שהמכרז עשה הוא האיץ את כל התהליכים, זה ברור לגמרי,

נניח, אתה מדבר, וזה נשמע הגיוני, אבל אני באמת שואל שאלה אולי קצת פורמלית של משפטים, מה לעשות? זה מה שאני יודע לעשות, לא נאמר שצריך לעבור את התהליך של פנייה לקבינט בשביל לעשות את זה? בשביל... לא יודע, יש בטח גם ייעוץ משפטי לפני שיוצאים למכרז, איזה גורם שמסתכל על החלטת הממשלה ואומר "רגע רגע אתה צודק לגמרי בהגיון שלך ובטקטיקה שלך ואחרת לא נפרוץ את הדבר הזה, אבל מה לעשות? הממשלה החליטה שצריך לחזור אליה",

ועדה:

קבינט, כן, כן, אתה צודק, ובאותה מידה צודק מי שאומר שנתנו לי תאריך להיות מוכן ואם האסדות היו מופצצות לא היו באים לזה שכתב את זה ההחלטה, היו באים לזה שאחראי על ההגנה, מהרגע שקבעו לי שאני צריך להיות מוכן מתאריך מסוים להגנה, וכבר ברור לי שאני חוצה, ועברו שב... שמונה-תשעה חודשים עד שבכלל הוצאתי את המכרז, חיכיתי שמונה-תשעה חודשים, מנובמבר עד יולי, חיכינו שיסגרו, שהמל"ל יסגור את העניין של ה-GtoG, כי זה היה הסיכום ביני לבין יוסי, ושום דבר לא זז, גם לא דיברו איתנו שום דבר מעשי, איזה ספינות נקבל, כמה הן יעלו, מה מידת ההשתתפות הגרמנית וכולי וכולי, פשוט לא... לא דובר, ולכן כשיצאנו במכרז נערכה ישיבה אצלי, כולל עם אחז בן ארי שהוא היועץ המשפטי של משרד הביטחון, ובמכרז שהוצאנו

דן הראל:

הכנסנו סעיף... הכנסנו סעיף שניתן לבטל את המכרז בכל עת שאנחנו נרצה, יתרה מזאת, גם הכנסנו סעיף במכרז שאנחנו מאשרים לקבל... כתבנו בהאי לישנא, כל ממשלה שרוצה להשתתף בסכום שבו יעלו הספינות רשאית לעשות כן, זאת אומרת אם ממשלה קוריאנה תחליט שהיא עוזרת למספנה הקוריאנית ונותנת כסף זה תופס, אותו דבר עם הגרמנים, ולכן כיסינו את הצדדים של הדבר הזה, בדיעבד מה שקרה מהרגע שפרסמנו את המכרז זה האיץ תהליכים בכל מיני כיוונים, מצד אחד זה האיץ את הגרמנים שהבינו שהזמן נגמר ושנחנו רציניים עם המכרז הבין לאומי, מן הצד השני זה האיץ תהליכים של לחץ על משרד הביטחון, כולל פניות של המל"ל, של שמרון, של אבריאלי, כל מי שהיה לו יד ורגל בעניין הזה הריץ טלפון כדי שנבטל את המכרז, נודיע שאנחנו הולכים ל-GtoG, וכל זה כשאני לא יודע בכלל כמה עולות הספינות ומתי הן יהיו, ביום שלאחר פרסום המכרז יוסי כהן ראש המל"ל התקשר אליי ואמר לי תקשיב תבטל את המכרז, אמרתי לו המכרז באוויר, הוא מתפרסם באינטרנט, אני לא יכול לבטל אותו, הוא כבר נשלח לכל האנשים, ובכל מקרה יש שם סעיף שמאפשר לבטל אותו מתי שרוצים עד שלב הגשת ההצעות ולכן אני לא מבטל אותו, אומר לי זה הנחיה של ראש הממשלה, אמרתי לו 100%, אם זה הנחיה של ראש הממשלה אני מבקש לקבל את זה בכתוב, יוסי כהן שלח לי נייר שאומר ראש הממשלה מנחה לבטל את המכרז הבין לאומי וחשב שבזה זה יפתר, הרמתי חזרה טלפון ליוסי, אמרתי לו יוסי תקשיב, אתה לא הבנת למה אני התכוונתי, אני מבקש לקבל מכתב בחתימת ראש הממשלה וגם אם הוא שולח את זה אני מבקש להיפגש איתו להבין למה מבטלים את המכרז הבין לאומי ואני אחליט אז אם מבטלים את המכרז או שאני קם והולך, יש לי רקורד מוכח של התפטרות מתפקיד מנכ"ל, אין לי בעיה עם העניין הזה, וזהו, יוסי כהן לא חזר אליי אחרי זה,

ועדה:

ראש הממשלה יש לו סמכות לעשות דבר כזה?

דן הראל:

תקשיבו, אני 36 שנה הייתי בצבא ועוד 3 שנים מנכ"ל משרד הביטחון, לא שמעתי מימיי שממשלת ישראל באמצעות שרים שונים, כמו שר האנרגיה ושר החוץ, כולם מתערבים בנושא של רכש, אני לא חושב שלראש הממשלה... ראש הממשלה יכול להנחות את השר לעשות... להפסיק לעצור את המכרז ואם המנכ"ל הסורר מסרב הוא יכול לפטר אותו, לשרים, שרי ממשלת ישראל, עם כל הכבוד שיש לי אליהם...

ועדה:

אבל זה בניגוד להחלטת ממשלה,

דן הראל:

גם אי עמידה בלוחות זמנים זה בניגוד להחלטה אז צריך להחליט מה יותר חשוב,

ועדה:

מי שמחליט... מי שאמור לפתור את הפלונטר הזה לכאורה זה הקבינט עצמו,

דן הראל:

אני מסכים לגמרי אבל זה לא התהליך שהיה,

ועדה:

זה לא מה שהיה, מי היה צריך להניע את הקבינט? המל"ל? לשיטתך,

דן הראל:

המל"ל הוא במירכאות קצין המטה של הקבינט, הוא... הוא קובע את הנושאים, מאשר אותם אצל ראש הממשלה כי הוא הארגון של ראש הממשלה, והוא זה שקובע את סדר היום ואת הנושאים, אבל הם לא עשו כך,

ועדה:

בקיצור לא קיבלת מכתב מראש הממשלה,

דן הראל:

לא,

ועדה:

ומה קרה בהמשך?

דן הראל:

מה שקרה זה שאנחנו המשכנו עם התהליך של המכרז הבין לאומי, ביקשנו מהגרמנים להגיש הצעה, הם לא הגישו, קיבלנו הצעות... זאת אומרת התעניינו במכרז 15 מדינות, חמש מביניהן בהמשך תהליך המכרז הודיעו שהן יוכלו לעמוד ב... לתת לנו ספינה כמו שאנחנו במפרט של המכרז ושה יעלה עד 100 מיליון דולר לספינה... והעניינים היו יגעים מול הגרמנים לאורך התקופה הזאת, ואז אני פניתי פעם נוספת ליוסי ואמרתי לו יוסי תקשיב אני... עוד שבועיים יש כנס ספקים, כנס ספקים זה תהליך בתוך מכרז שאתה מזמן את הספקים, עושה להם הצגה של מה שאתה רוצה, הם שואלים שאלות הבהרה, זה מעבר לניירות ש... כי המכרז הוא בעובי כזה, שואלים שאלות, מאשרים או לא מאש... זאת אומרת עונים להם, ואמרתי לו ברגע שהם ישלחו... ואחרי התייעצויות עם אחז בן ארי היועמ"ש של משרד הביטחון, ואמר לי תשמע אם הם ישלחו אנשים נצטרך לשלם להם את ההוצאות כי גם אם אנחנו מבטלים את המכרז יש הוצאות, הם יוכלו לדרוש הוצאות, הם עשו תכנון, הם שלחו אנשים, הם... הודעתי ליוסי שיש שבועיים עד לכנס הספקים ושיאיץ את המגעים מול הגרמנים, זה אכן הלחיץ את המערכת, דחינו בהתחלה לשלושה שבועות נוספים את המכרז,

את כנס הספקים,

ועדה:

דן הראל:

כנס הספקים, סליחה, המועד של כנס הספקים, ופתאום חלה תזוזה מהותית בעמדת הגרמנים, גם התברר כמה כסף הם פחות או יותר רוצים וגם קיבלנו מכתב מהמספנה שאומרת זה וזה המפרט של הזה ואנחנו מבקשים מכם להתחיל במשא ומתן מהיר, שוב פנו אליי מהמל"ל אמרו לי תבטל את המכרז הבין לאומי, אמרתי אני לא מבטל כי אני לא יודע כמה זה עולה ולא עשיתי את המשא ומתן, מה שאני כן מוכן לעשות זה לדחות את המכרז בשלושה חודשים הפעם, אחרי התייעצות משפטית עם אחז בן ארי היועמ"ש דחינו את המכרז בעוד... את מועד הגשת ההצעות בעוד שלושה חודשים,

טוב, ו...?

ועדה:

דן הראל:

וחלה תזוזה מהותית בצד הגרמני ולמעשה התחלנו משא ומתן פעם ראשונה... מול המספנה, כן, טיסנקרופ,

התחלנו זה אומר משרד הביטחון?

ועדה:

דן הראל:

משרד הביטחון, סוף סוף...

ועדה:

למה טיסנקרופ ולא מספנה אחרת? כי זה GtoG, זה לא...

דן הראל:

נכון, אבל ב-GtoG יש סמכות למדינה המספקת להגיד ממי יקבלו, נניח כשאני חתמתי GtoG *** אז אמרתי להם אתם תעשו את העסקה מול תעשייה אווירית, זאת העסקה, תיכנסו למשא ומתן, למעשה כשאומרים GtoG זה אומר ש... נגיד על הצד הישראלי אם אנחנו מספקים אני אחראי לאספקות האלה, אני כמדינה, לא...

ועדה:

אתה קובע מי הספק,

דן הראל:

אני בדרך כלל קובע מי הספק מכיוון שבמדינת ישראל אנחנו משתדלים לחלק... השתדלנו לחלק את הנושאי הפיתוח לפי תעשיות שונות כדי שהם לא יתחרו ביניהם, בהצלחה מוגבלת יחסית, אבל הייתה שם הצלחה,

ועדה:

ומה התפתח בעניין שלנו?

מה שהתפתח בעניין שלנו זה שקיבלנו הצעה, התחיל להיות משא ומתן אינטנסיבי, תוך כדי התהליך הזה גילינו שהמל"ל מנהל משא ומתן מאחורי גבנו וללא ידיעתנו עם הגרמנים,	דן הראל:
מי במל"ל? אתה יודע?	ועדה:
כן, אבריאל, אבריאל וגם יוסי כהן,	דן הראל:
עם מי בגרמניה? עם הגרמנים או עם טיסנקרופ?	ועדה:
עם הגרמנים,	דן הראל:
לא, הגרמנים דהיינו המדינה, הממשלה או עם טיסנקרופ הם ניהלו לידיעתך?	ועדה:
תראו, אני הרבה דברים למדתי אחרי שכל האירוע נגמר, בסדר? אז למדתי למשל שבינואר 2014 אבריאל היה בגרמניה, לא הסכים שנציג מערכת הביטחון שמתעסק עם הרכש, קוראים לו... קוראים לו עדיין דב לוטס, יצטרף בכלל לפגישות, קבע עם הגרמנים מי התאגיד שיעשה את הדבר הזה, קבע מה יהיה סביבת המחיר של ה... ניהל משא ומתן... זה דבר שעד אז היה חסר תקדים, לא ברור מה יש למל"ל לעשות בקביעה מי יהיה הגוף שעושה את זה, שמכין את הספינות, ולא ברור למה המל"ל בכלל מדבר על כסף, כמאמר הבדיחה קצין פולני לא מדבר על כסף, מה פתאום הם מתערבים? זה לא עניינם, כסף הוקצה למשרד הביטחון, מי שצריך לנהל את המשא ומתן זה משרד הביטחון, אני אומר לכם... אני אומר לכם זה חסר תקדים מה שהיה פה, ואני גיליתי חלק מזה בכלל רק אחרי זה כשהתחלתי לעבור על המסמכים,	דן הראל:
אבל אמרת שבשלב הזה התחיל משא ומתן של משרד הביטחון עם המספנה ובמקביל...	ועדה:
במקביל היו ביקורים של המל"ל בברלין, לא... אני לא יודע אם הם היו במספנה, שמרון היה במספנה הרבה פעמים, לא יודע מה היה לו לחפש שם, הוא היה במספנה, זה אני יודע מעדות של מישוהו אחר, מתצהיר שקראתי של מישוהו אחר,	דן הראל:
מי זה המישוהו האחר?	ועדה:
המישוהו האחר זה זה שהיה הסוכן הקודם,	דן הראל:
ברקת?	ועדה:
כן, ברקת, אני לא מכיר אותו באופן אישי אבל קראתי את התצהיר שלו והוא כותב שהוא היה ביחסים טובים מאוד עם מנהל המספנה ואנשים שונים שם כי הוא היה הסוכן הקודם שלהם והוא אומר שמרון ביקר שם הרבה פעמים, אני שמרון היה מבחינתי חלק מולחם בתוך לשכת ראש הממשלה, אני ידעתי שהוא העורך דין של ראש הממשלה ושהוא מנהל בשמו גם משאים ומתנים קואליציו... כל מיני דברים,	דן הראל:
טוב, בוא נחזור לעניינו,	ועדה:
נחזור לעניינו, הוצאתי מכתב חריף לראש המל"ל שאני דורש ממנו שיודיע לי... שיודיע לכולם, זה שרי ממשלה וזה... שאנחנו במשא ומתן מול המספנה וההתערבות הזאת רק מקלקלת, לא עוזרת לאף אחד,	דן הראל:
שניה, יש לנו את המכתב הזה? יש את המכתב הזה? יש לך פה את המכתב הזה?	ועדה:
כן,	דן הראל:
אפשר בבקשה לראות?	ועדה:

דן הראל:	אני אתן לכם אותו, השביעו אותי ב...בארכיון שרק אני אגיד לכם מה זה, הם יצלמו לכם ויביאו לכם, הם לא רוצים לאבד את המקור, בסדר?
ועדה:	יש לך פה את המקור?
ועדה:	זה מארכיון צה"ל, זה המקור,
ועדה:	בבקשה, אז אם אפשר לראות את המכתב,
דן הראל:	אני... כן, אתה רוצה אותו עכשיו אז אני (מילה לא ברורה) תיכף,
ועדה:	לצלם אותו להחזיר,
דן הראל:	אין שום בעיה,
ועדה:	ממתי המכתב?
דן הראל:	המכתב מ-2015, תן לי רק... אני אמצא את זה, המכתב יצא ביום 5.10.14, והוא אומר ככה, רגע, זה מכתב אחד, הוצאתי מכתב שאמר את הדבר הבא, אחרי משנת 2010 מערכת הביטחון עוסקת בקידום פרויקט רכש ספינות המגן לשם הגנה על מרחב המים הכלכליים של מדינת ישראל, במשך שנתיים נוהלו מגעים עם הממשל הגרמני לשם בחינת היתכנות לקבלת מענק כספי, לאחר שנתיים של מגעים מול הממשל לא הניבו הסכם כלשהו פרסם משהב"ט מכרז בין לאומי לרכש ספינות המגן, מיד עם פרסום המכרז הבין לאומי החלו להגיע פניות מגורמים שונים, בחלקם ממשלתיים בחלקם פרטיים, המבקשים להניא את משרד הביטחון מהמשך קיום המכרז הבין לאומי, כך במהלך התקופה האחרונה ניהלו מגעים הגורמים הבאים עם נציגי הממשל הגרמני, שר האוצר מול עמיתו הגרמני, שר החוץ, אני יודע ששניהם דרך אגב התבקשו על ידי המל"ל או גורמים מסוימים במל"ל ללכת לנהל שם זה... המשנה לראש המל"ל, כל הפגישות האלה קוימו ללא השתתפות נציגי משהב"ט, ללא תיאום, ללא בחינה ביטחונית אסטרטגית כפי שמבוצעת במשרד הביטחון בהליכי רכש מול מדינות זרות,
ועדה:	אוקיי, אין טעם... אנחנו נצלם אותו, אבל אני חשבתי שיש מכתב יותר מאוחר, מתי שהוא ב-2015,
דן הראל:	לא, ב-2014 הוצאתי מכתב, זה מעבר...אני לא מוציא מכתב על כל דבר, ואני מדבר עם יוסי כהן, אבל רציתי שיהיה לי משהו ממוסמך,
ועדה:	זה בתקופה של ההשהייה של המכרז...
דן הראל:	כן, כן,
ועדה:	שלושה חודשים...
דן הראל:	כן, אמרו לנו אוקיי, נסגר, תלכו תדברו עם הגרמנים, ואז אני מגלה שכל מיני אנשים מגיעים, תראו, אני לא יודע איך להסביר לכם את זה, אין דבר כזה ברכש ביטחוני, זה לא היה ואני מקווה שלא יהיה, זאת אחת הסיבות שהגשתי את התצהיר, כי אני חושב שהתערבות של גורמים שהיום אנחנו יודעים שמגישים כלפי חלק מהם כתבי אישום פליליים, התערבות שלהם וניהול משאים ומתנים במקום משרד הביטחון מאחורי גבו של משרד הביטחון, אני חושב...
ועדה:	יש עוד מכתבים ברוח הזו שאתה הוצאת לגורמים שונים?
דן הראל:	אני צריך לבדוק, אני לא זוכר כרגע,
ועדה:	אנחנו שואלים את זה כי אנחנו קיבלנו הרבה חומר ממשרד הביטחון, מצה"ל, מכולם, וזה לא היה שם, אז אני אתן לכם, יש לך איזה... כמי שהיה במשרד הביטחון ויודע איך...

דן הראל:

חברי הועדה המכובדים, אני עברתי על 20 ארגזים כאלה לפחות... מלאים בניירות, כן, כי אני עקשן, ואני לא חושב שמה שהיה זה תקין ולכן אני פשוט עברתי נייר נייר, נייר עקשן, יש שם עשרות אלפי ניירות, בסדר? אז זאת הסיבה ואני עברתי על הכל, מצאתי את זה, אז יכול להיות שזה נשמט למישהו, זה לא משהו כזה דרמטי, בעיניי... תראו, הרבה יותר דרמטי זה דבר שלא כתבתי בתצהיר, זה שלקראת סוף התפקיד של יוסי כהן אני עשיתי איתו פ"א עי"ן, כשאני סיימתי לעשות את הפ"א עי"ן אני אמרתי לו... ביקשתי מאנשים לצאת מהחדר, נשארתי איתו בארבע עיניים, אמרתי לו יוסי תקשיב, כל העניין של ספינות המגן מריח לי רע מאוד, רע מאוד, ואני אומר לך זה יגיע לפלילי אז כדאי שתיזהרו, אני לא יודע מה יהיה, פשוט תדע לך אני בטוח שתהיה על זה בדיקה פלילית, אני אומר את זה מהתוקף של מה שאמרתי לכם קודם לכן, אני מכיר את הליכי הרכש במדינת ישראל, זה חסר תקדים,

ועדה:

מה שנעשה פה חסר תקדים,

דן הראל:

מה שנעשה סביב ספינות המגן, אחרי זה מה שתיכף נדבר על הנצי"ל ועל הדברים האחרים זה... זה מתחבר הכל לאותו עניין,

ועדה:

אוקיי,

ועדה:

מה הייתה תגובתו של יוסי כהן באותה פגישה?

דן הראל:

יוסי אמר לי...אני יודע שאחרי זה ראש הממשלה ביקש ממנו לעשות ישיבה לגבי הצוללות, כן? על העניין של צוללות, אני אמרתי לו על כלי השיט בכלל, על הצוללות ועל כל מה שקורה, זה יגיע לפלילים, ואז יוסי התבקש על ידי ראש הממשלה לעשות דיון לגבי מספר הצוללות שצריך, ובלי להיכנס ליותר מדי פרטים, לפי מה שאני מבין, בסדר? אני לא מאשים אף אחד, אני מבין שהכוונה הייתה שהוא יגיד מספר מסוים והוא אמר את המספר שהיה ידוע במשרד הביטחון על פי העבודות הקודמות *שהתבצעו בראשות קצין באג"ת*,

ועדה:

כן,

דן הראל:

אם מוכר לכם אז בסדר גמור, ***

דן הראל:

***, מערכת הביטחון מתנהלת בעיקר בסוגיות של רכש של כלי מלחמה כל כך מגוריים בעלות שלהם אבל עוד יותר אחרי זה בתחזוקה שלהם, בסוף התחזוקה שלהם שמה בצל את העלות שלהם, תחזוקה שלהם וההפעלה שלהם זה להכשיר הרבה מאוד צוותים וכולי, אני לא אכנס לזה, וזה לא יכול להיות שיבוא מישהו חיצוני ובלי לעשות עבודה באמת אמיתית שבוחנת כלכלית ומבצעית וגם את מה שלא יקנו, כי כשאתה קונה במיליארד יורו משהו אתה לא קונה במיליארד יורו דברים אחרים אז אולי אין לך איך... אפודי מגן, אני לא יודע,

ועדה:

אבל עכשיו אתה כבר מדבר על סוגיה אחרת,

דן הראל:

כן, כן, אני חוזר, אני... אז אני רק אומר פה שאני הלכתי ליוסי כהן בפ"א עי"ן, בארבע עיניים,

ועדה:

מה הייתה תגובתו? נשאלת קודם איך הוא הגיב, הוא... הוא שתק? הוא אמר אני אבדוק? לא יודע,

דן הראל:

לא, הוא היה חלק נכבד מהמגעים שנוהלו מאחורי גבו של משרד הביטחון, אני... אני יודע את זה כי הוא... אחרי זה נודע לי שהוא היה בגרמניה והוא השאיר שם ניירות, אולי נדבר על זה בהמשך, וכולי, זה

דברים שלא עושים, אולי הוא עשה אותם מחוסר ידיעה אבל לא עושים דברים כאלה,

ועדה:

אני רוצה להבין, הרי צריך להבדיל בין ממי קונים, מה קונים ועבודות שנעשו לעניין ספינות המגן, אם נעשו,

דן הראל:

כן,

ועדה:

עכשיו אתה דיברת, אמרת, אם אינני טועה, שמדובר על ספינות כאשר האסדות הן במרחק גדול מאוד מחופי ישראל, עכשיו אנחנו יודעים שהיום למשל יש לפחות אסדה אחת שקרובה לגבול ישראל, רואים אותה כשנוסעים על כביש חיפה-תל אביב, רואים אותה, היא מול קיסריה, מה קרה פה? זאת אומרת מישהו עשה עבודה בידיעתך לשאלה האם רצוי שהאסדות, לא האסדות שמוציאות אלא האסדות מה שאני קורא אסדות ההפקה, צריכות להיות במרחק 100 מייל? במרחק 10 מייל? 10 קילומטר? איך זה מתקשר לנושא ספינות המגן הנדרשות כדי להגן?

דן הראל:

בעניין הזה אני ממליץ לכם לקרוא מאמר של עמוס ירון שכתב בידיעות אחרונות, אנחנו לא ידענו, אנחנו פעלנו, אני לא מבין בהפקת נפט או...

ועדה:

גז,

דן הראל:

לא מבין, אנחנו פעלנו על פי ההנחיה שאנחנו צריכים לכסות את כל השטח כי מי יודע איפה יהיו האסדות והאסדות הקיימות הן במרחק של 180 קילומטר מהחוף, כאשר אתה בונה ספינה ל-180 קילומטר מהחוף הים הוא אחר שם, משך השעות שם אחרת ולכן הספינות הן יותר גדולות,

ועדה:

מי היה אמור לעשות עבודה בהקשר הזה?

דן הראל:

מי שמטפל בהפקת הגז במדינת ישראל, לדעתי, אני אומר לך, אני לא ראש הממשלה, אבל לדעתי משרד האו... זה היה צריך להיות עבודה מתוכללת, אם אתה שואל אותי, על ידי המל"ל יחד עם משרד האנרגיה ויחד עם משרד הביטחון ויחד עם... לא יודע... אולי להביא את קצא"א ועוד גורמים מקצועיים בתחום הזה, כי עמוס מכיר את זה מזה שהוא היה יו"ר קצא"א, ולעשות עבודה מתוכללת ולהגיד לנו, מה שגילינו... אני שאלתי את בוגי, אני מספר פה hear say, כי אני סיימתי תפקיד, הוא סיים את התפקיד שלו, וכשנפגשתי איתו אחרי שקראנו הרבה פרסומים על מה שקורה שאלתי אותו תגיד אתה ידעת שמעבירים את האסדות כאילו... לקרבת החוף שאז אתה יכול להסתפק פחות או יותר בספינות הקיימות, הוא אומר לי לא, לא ידעתי, לא שמעתי, לא ידעתי, עד סוף התפקיד לא ידענו,

ועדה:

האם חיל הים לא היה צריך לעשות פה איזה עבודה?

דן הראל:

לא, חיל הים לא מתעסק עם הפק... חיל הים מקבל... אומרים לו יש אסדה 180... אני לדעתי גם חיל הים לא יודע איך מפיקים, והיום כשאני מסתכל על זה אני מודה שזה אידיאלי, אתה לא צריך לשים את האסדה שם, אתה פשוט מושך צינור שממילא הצינורות האלה חייבים להיות,

ועדה:

יכול להיות שיש הבדל בשיטת ההגנה גם לגבי הצינור,

דן הראל:

זה נכון, אבל...

ועדה:

יש גוף במשרד האנרגיה שהוא זה שמטפל בבעיה הזאת,

יש גם דעה ששמענו מאנשי חיל הים שגם בהיתכן שהאסדות קרובות לחוף, הספינות האלה דרושות כי הקידוחים ואיש לא יודע כמה יהיו ומתי יהיו תמיד בעומק,	ועדה:
ספינות גדולות נדרשות על פי חיל הים, הבנתי,	דן הראל:
זה תמיד נכון...	ועדה:
אני... תראו, חיל הים יצא בגלל המצב התקציבי ובגלל שמשרד הביטחון תוקצב בחסר לאורך תקופה מאוד ארוכה, חיל הים ראה בדבר הזה הזדמנות להתעצמות, אני צריך להגיד את זה על השולחן, גם אני הבנתי את זה כמנכ"ל, ולכן אני...	דן הראל:
כל התר"ש הם ניסו להכניס,	ועדה:
כל התר"ש הם ניסו והם דיברו על LCS בכלל, אתה... LCS זה הספינה האמריקאית, אני הייתי סגן רמטכ"ל, אני עשיתי את תר"ש "תפן" שהחזיקה שש שנים, לא חמש שנים, וכשעשיתי את תר"ש "תפן" מפקד חיל הים היה אצלי והסביר לי וראיתי את הסד"כ של ספינות השטח שחיל הים הולך וקטן ואין להם פתרון אבל לא היה לנו פתרון לדברים הרבה יותר מגיוריים מאוכל ועד לשעות טיסה לחיל אוויר, וכשאתה מתקצב מישוהו בחסר יש לזה משמעויות,	דן הראל:
רק בהמשך להקשר הזה, בעצם לא ברור לנו פה משהו, כשאתם באים לממשלה במחליטים ומסבירים לראש הממשלה שזה המינימום הנדרש לטובת מים כלכליים ומצד שני אנחנו שומעים גם ממך עכשיו וגם באופן כללי שיח על התעצמות של חיל הים, הוא רצה את זה בלי קשר בהמשך ל-LCS ודברים כאלה, אל"ף איך שני הדברים האלה מתלכדים, ושאלה שנייה לגבי החריגות שאתה אמרת על יוסי כהן ושר החוץ ושר האוצר, בהצעת המחליטים לממשלה יש גם חריגות בהקשר הזה שהמל"ל מופיע כשחקן בהצעת המחליטים ושר האוצר מופיע כשחקן, מה שלא ראינו נגיד במחליטים סביב צוללת שש, אז איך זה נכנס לתוך החלטה... איך החריגות הזאת נכנסה לתוך המחליטים עצמו?	ועדה:
על ידי מי שכתב את ההצעת מחליטים, תנחש מי כתב את הצעת המחליטים,	דן הראל:
אני יודע, אבל בסוף זו הצעת מחליטים... ששר הביטחון מביא לממשלה,	ועדה:
בדרך כלל... נכון, שר הביטחון היה צריך להביא את הצעת המחליטים, אבל מי שכתב את הצעת המחליטים זה אותו גוף בלשכת ראש הממשלה שקוראים לו מל"ל והוא שם לעצמו... ואני באותו זמן כששאלו אותי איך פתאום הם נכנסו אמרתי תראו חבר'ה הם שיחקו, אני לא הייתי, אני הגעתי ישר... כמעט ישר להחלטה, אני לא קיימתי על זה דיונים, הדיונים היחידים שקיימתי מול חיל הים שיציגו לי את הצורך המבצעי ואת כל הדברים האחרים כדי שאני אדע מה אני אומר כשאני מגיע לישיבת קבינט זה בערך היה רמת הידע שלי על מה שקרה, עבודות נעשו הרבה לפני זה, הן נעשו עוד כמה שנים טובות לפני זה, ולכן אתה שואל אותי? אני חושב לא המל"ל היה צריך לעשות ואם אתם... אם אני... אני לא רוצה לקפוץ לשם כי נתחיל להתעסק עם זה, אבל אם אתם מדברים על ה-MOU שהיה אחרי זה זה לא המל"ל היה צריך לכתוב את זה, זה משרד הביטחון, היו אומרים למשרד הביטחון מה הוא רוצה והם היו צריכים לכתוב את זה, אני כתבתי הרבה MOUs, לא... פה המל"ל הפך להיות שחקן ודווקא בדברים... אני אגיד את זה בכל מקום... שקשורים למספנה אחת מסוימת שקוראים לה טיסנקרופ, נקודה. זה פשוט דבר שלדעתי לא יעלה על הדעת. עוד נקודה שאני רוצה להבהיר, היו דיבורים על ספינות קטנות, ספינות גדולות,	דן הראל:

ועדה:	כן,
דן הראל:	צוקר [שמואל צוקר] דיבר על זה וכולי, אני הלכתי לבדוק עכשיו, סוף סוף קראתי את המכרז, את הדברים המרכזיים, ובמכרז כתוב שהגודל של הספינות 1,800 not to exceed טון, ולכן מה שנקנה הוא פחות או יותר עומד בגבול... סביב הגבול העליון של הגודל של...
ועדה:	מעל, כן,
דן הראל:	לא, עד 1,800 והיום זה אני... 2,000? כמה זה היום?
ועדה:	היום זה בפועל 2,200,
דן הראל:	2,200, אבל כשאתה קונה את הספינה שהיא ירוקה אז אתה מוריד ממנה את כל המערכות נשק והדברים האחרים, אני... זה לא... אף אחד לא הופתע או אני לא יודע איך להגדיר את זה, שפתאום רכשנו איזה משהו שהוא פיל לעומת עכבר, לא יודע, רכשנו ספינה, מצוינת דרך אגב, כי פגשתי את מפקד חיל הים שהיה אחרי זה, את שרביט, ושאלתי אותו איך הספינות, והוא השתפך ב... ובאמת קנו כנראה... קנינו כנראה ספינה מצוינת, האם המל"ל היה צריך להיות חלק מזה? האם אבריאל היה צריך לנהל משא ומתן ולקבוע מי זה התאגיד שיעשה את הדבר הזה? לא יודע, אני מניח... אתם ראיתם את הדיווח על אבריאל ושהוא קובע מי התאגיד שיעשה את זה? חבר'ה, זה לא עניין של מל"ל, המל"ל הם קציני מטה, מה פתאום הם הולכים להתעסק עם הדברים האלה?
ועדה:	על מה אתה מדבר? איפה הוא קבע את זה אבריאל? יש לך איזה נייר פה?
דן הראל:	כן, הוא לא היחיד דרך אגב שבחש בקדרות, חצי שניה, בסדר? מתנצל,
ועדה:	אין בעיה,
דן הראל:	ב-18.9.14 יש פגישה של אבריאל בגרמניה עם מזכירת ההגנה שזה לא במנדט שלו כי דובר על זה שהם יסגרו את הכל מול מרקל ויעבירו את זה אלינו,
ועדה:	יש נייר? אז כן? יש נייר?
דן הראל:	יש נייר,
ועדה:	יש לנו את הנייר הזה?
ועדה:	כן,
דן הראל:	הוא אומר ככה, אני פשוט רוצה להבהיר לכם את רמת המעורבות,
ועדה:	מבחינת העיתוי זה בשלב שכבר משרד...?
דן הראל:	שאנחנו במשא ומתן מול המספנה... ביולי אנחנו הוצאנו את המכרז הבין לאומי ואז התחלנו בסדרה של דחיות, וזה גם לא משנה,
ועדה:	אז מה הוא עונה?
דן הראל:	אני אגיד מה... מה מקפיץ אותי, בסדר? ולא רק מקפיץ אותי, גם הקפיץ את רמ"ט שר ה... זה לא נשלח אליי, זה נשלח לשר הביטחון, הרמ"ט שלו חיים בלומנבלט על זה והוא כותב פה משהו בעניין, זה דיווח של אבריאל אליי ואל משרד החוץ, והוא אומר בהמשך למכתבנו בסימוכין להנחיות ראה"מ וראש המל"ל למגעי שר החוץ והאוצר ערך החתום מטה פגישות עבודה בגרמניה בלשכת קנצלרית ומשרד ההגנה בנושא רכש ספינות המגן, בפגישה בין עסקת הקנצלרית עם הקולונל הובהר כי בעקבות החלטת הקנצלרית הועבר המשך הטיפול בנושא למשרד ההגנה

בדומה לעסקאות הצוללות בעבר, כלומר מרקל גמרה עם זה, העבירה את זה למשרד ההגנה, בעקבות זאת הוזמן שגרירנו בברלין למזכירת המדינה במשרד ההגנה הגברת קתרין זודר, החתום מטה התלווה לפגישה, כלומר הוא בברלין, הוא מתלווה לפגישה, בה נכחו גם עוזר המזכירה מר ביורן זייברט והגנרל בנדיקט צימר ראש מחלקת ציוד במשרד ההגנה, וכאן כותב לי הרמ"ט ומי לא היה? נציג משהב"ט, עכשיו הוא מסכם איתם, הוא מ...

משרד הביטחון,

ועדה:

דן הראל:

בפגישות שהתנהלו באווירה חיובית מאוד נמסרה לנו באופן רשמי ההצעה הגרמנית שזה בסדר, מדובר בארבעה כלי שיט, מסכם את הכסף, סך העסקה יעמוד על 405 - 420, גובה ההנחה יהיה 27% מסך העסקה ועד ל-115, וההנחה... הובהר בהתאם לפגישה בלשכת הקנצלרית, ההנחה תחול גם על רכש ספינות עתידיות אך נושא זה ייכלל כנספח, כלומר הוא מקיים פגישות... יש לכם את זה, נכון?

כן, כן,

ועדה:

טיסנקרופ לא מופיע פה,

ועדה:

לא, טיסנקרופ מופיע לפני כן, תנו לי רק שלוש דקות כי באמת יש פה הרבה חומר,

דן הראל:

הוא למעשה סוגר המשא ומתן... מה שאתה עכשיו הקראת...

ועדה:

כן, הוא סוגר פחות או יותר..

דן הראל:

עם מחיר, עם הכל?

ועדה:

עם הכל,

דן הראל:

ממתי המסמך הזה?

ועדה:

18.9.14. אנחנו במהלך של... לפני כן כשרוצים לבטל את ה... את המכרז הבין לאומי כותב אביגדור ליברמן מכתב לראש הממשלה עם העתק למשה בוגי יעלון ומר יאיר לפיד שלדעתו צריך לבטל באופן מיידי את המכרז, זה היה ביום 2.9.14,

דן הראל:

הוא היה שר החוץ אז?

ועדה:

הוא היה שר החוץ, אני לא שמעתי על שום רכש... שמעורבים בו כל כך הרבה אנשים, זה יפה ההתגייסות של כולם לטובת העניין הזה, אבל אני תיכף אמצא את ה... שניה אחת,

דן הראל:

המעורבות של אבריאל בשכירה של טיסנקרופ... רצית לדבר... להראות ביטוי למעורבות של אבריאל בזה של טיסנקרופ,

ועדה:

כן, דקה. דרך אגב, על המסמך הזה שהקראתי לכם על הנושא של אבריאל שאנחנו לא היינו מודעים בכלל לשהייה שלו בגרמניה, שהוא נפגש עם מזכירת ההגנה, ולכל צורך ועניין היא co-partner שלי, אני בסוף נסעתי אליה,

דן הראל:

שלך? של משרד הביטחון אתה מתכוון,

ועדה:

כן,

דן הראל:

היא המנכ"לית של משרד הביטחון,

ועדה:

כותב לי על זה הרמ"ט של שר הביטחון, הוא כותב התנהלות שערורייתית, קו למטה, השר הנחה היום במסגרת פ"א עי"ן את המנכ"ל להוציא מסמך חריף על ההתנהלות בנושא,

דן הראל:

מה אתה קורא עכשיו?

ועדה:

זה מהמסמך שהקראתי לך קודם,

דן הראל:

ה-18.9.14?

ועדה:

כן,

דן הראל:

רגע, יש לנו את המסמך עם ההערה הזאת של בלומנבלט?

ועדה:

יש לנו עם ההערה של בלומנבלט,

ועדה:

רק כדי להבהיר משהו, אני... אני לא יודע איך זה מסתדר כרונולוגית אבל... העבירו לי מסמך ממאי 2014, שכותב דב לוטם אליך, אז הוא כותב הנדון MOU מים כלכליים דיווח ביניים, אז הוא אומר התקיימו שלוש פגישות עם נציגי משרד הקנצלרית ואני לא... הוא מצטט את היתר (מילה לא ברורה) גוף העניין, בנוסף לכך הגשנו... אומר דב לוטם, הגשנו טיוטת... MOU לאחר תיאום עם אבריאל, מנה"ר וחיל הים, זאת אומרת למה אני מציג את זה? כי לכאורה במאי 2014 יש מעורבות מובהקת של דב לוטם, של משרד הביטחון, במגעים האלה, ואתה מדווח עליהם, זאת אומרת בשלב מסוים זה מודרתם או מלכתחילה לא הייתם חלק מהעניין?

ועדה:

אני אגיד לך, תראה, מה שמשונה בכל האירוע הזה מבחינתי, בסדר? זה מה שעורר בי ריח חריף של חוסר נוחות, והסיבה שבגללה אמרתי לעוזר שלי שקוראים לו עומר שיאסוף את כל החומר כי תהיה חקירה פלילית על זה, זה העובדה שגורמים מסוימים בלשכת ראה"מ, בסדר? לשכת ראה"מ זה מהאחרון במל"ל ועד ראש הממשלה, אני לא יודע מי עושה את זה כי באמת אין לי... אין לי ידע, אם הייתי יודע מי מתעסק בזה זה היה בסדר גמור, הולכים ועושים פגישות מאחורי גבנו והרבה פעמים קובעים לנו דברים שאנחנו או שלא היינו עושים אותו דבר וגם אם היינו עושים אותו דבר לא עניינם לעשות את זה, הם נכנסים לי לא לתוך התחתונים, הם נכנסים מעבר לתחתונים, עכשיו תראו, העניין של הקונסורציום יש מכתב מיום 26.1.14,

דן הראל:

בין מי למי? בין מי למי?

ועדה:

המכתב של אבריאל שהוא מעדכן את רמ"ט שר הביטחון ואת ראש המל"ל שהוא ביקר בגרמניה והוא כותב ככה, גובשה קבוצת חברות, קונסורציום, לצורך מימון הפרויקט אם וכאשר, ובכך מאפשר לספק למספר גורמים רלוונטיים בגרמניה עבודה ולהסדיר את הבעיה הפנים גרמנית, סליחה, זה לא הוא צריך לסגור את הדבר הזה, אולי אני רוצה משהו אחר? אולי... זה כמו שאבריאל ייסע לארצות הברית ויחליט שהוא קונה F15 ולא F35, זה נראה לי... תראו, אני לא יודע איך להסביר לכם את זה, אני כל החיים שלי חי באווירה הזאת, זה דבר לא הגיוני, אני כתבתי מי החליט מי הקבוצה בשלב כה מוקדם?

דן הראל:

זה ברמה... זה בשלב ה-MOU, נכון? המגעים לגבי ה-MOU,

ועדה:

לא, זה חודשיים אחרי שעשינו את ה... אחרי שהייתה החלטת קבינט, אבל זה שהמל"ל כתב, לא אנחנו,

דן הראל:

יכול להיות שהגרמנים אמרו לו זה מה שאנחנו עושים ואז הוא מדווח ברמה המדינית?

ועדה:

יכול להיות, אני יודע שהגרמנים אמרו לו שיש שתי מספנות שיכולות לעשות, אני מניח שראיתם את החומר, ואחרי זה חיל הים אמר שאחת לא, אני, בקשר לקשרים בין חיל הים למל"ל אני... אם אתם רוצים אני ארחיב על זה בנפרד, אבל...	דן הראל:
התרעומת צריכה להיות מופנית להחלטת הקבינט מפני שאבריאל מיישם את החלטת הקבינט, אני... אני שואל אותך איך אתה רואה את הדברים, אני לא... אין לי...	ועדה:
אני לא רואה אותם ככה,	דן הראל:
אני עוד שואל שאלות רק, אין לי מושג מה אני רואה,	ועדה:
השופט זילברטל, אני לא רואה את זה ככה, אני גם טוען שזה חריג בצורה קיצונית,	דן הראל:
ההחלטה חריגה,	ועדה:
ההחלט... זה הכל חריג, איך המל"ל פתאום תופס בעלות על פרויקט? איך הוא קובע את עצמו כמישהו שינהל משא ומתן? אתה שואל אותי איך זה מתבצע בדברים אחרים, היו אומרים לצבא אנחנו מבקשים מכס לעשות הגנה על המים הכלכליים, בסוגריים גם עושים גילוי נאות על זה שאפשר לשים את האסדות במקום אחר, יותר מדי גורמים במשרד האנרגיה גם כן נקראו לחקירות בזה... ומשרד האנרגיה לא אומר לנו אפילו שהאסדה יכולה להיות קרובה לחוף, אנחנו לא יודעים את זה, מצטער, אני לא מבין בהפקת גז, והמל"ל לוקח על זה אחריות והמון גורמים שהיו במשרד האנרגיה ואחרי זה עברו למשרד ראש הממשלה, ביניהם הרלי"ש של ראש הממשלה, וכל מיני הקשרים כאלה, אני בן אדם שבדרך כלל רואה את הטוב באנשים אבל מה שהיה לי באירוע הזה גמר לי את שארית התמימות שהייתה לי, אז משלב כתיבת ההחלטה, דרך הביקורים התכופים בנושאי טיסנקרופ, בסדר? לא בכל הנושאים שיש לנו מול הגרמנים, בנושאי טיסנקרופ, שזה כולל ספינות מגן, זה כולל צוללות, הייתה מעורבות יתר של גורמים בלשכת ראש הממשלה,	דן הראל:
הבנו, בסדר, אוקיי, נעשה עכשיו הפסקה של עשר דקות,	ועדה:
בעקבות הפסקה אנחנו ממשיכים עם עדותו של האלוף במילואים דן הראל, כן, בבקשה, השופט זילברטל,	ועדה:
אני פשוט בהמשך למה ששאלתי קודם וזה לא נסגר ו... ברשותך, אני קודם ראיתי את המסמך הכללי שהועבר לי וממנו אני למדתי שלפחות במאי 2014 היה משרד הביטחון מעורב, המגעים שניהל אבריאל ושנוהלו באופן כללי לצורך ה-MOU, אני מבין שאותו מסמכים נוספים.	ועדה:
כן, אני מציג מסמך מיום 13.4.14 לעוזר מנכ"ל משרד הביטחון ורמ"ט שר הביטחון, במסגרתו הוא מדווח על פ"א עי"ן של שר הביטחון ומנכ"ל משרד הביטחון ב-7.4.14 שבו המנכ"ל עדכן את שר הביטחון בנושא מים כלכליים, בעיקרי הדברים מפגישה שהתקיימה בגרמניה בהובלת המשנה לראש המל"ל, במסגרתה נדון מתווה העסקה המוצע על ידי הגרמנים, וזה מתחבר למצגת שטיסנקרופ שלחה עם מפרט וכל הפרטים של הספינות אותן היא מציעה,	ועדה:
מאיזה תאריך המפרט?	דן הראל:
התאריך של המצגת הוא מאפריל 2013,	ועדה:
השאלה בעצם שעולה מן המסמכים האלה... האם אין זה נכון שמשרד הביטחון היה מודע למה שאבריאל בר יוסף עושה?	ועדה:

דן הראל:

אנחנו היינו מודעים לדברים שיידעו אותנו, אנחנו לא היינו מודעים לדברים שלא יידעו אותנו, יתרה מזו, דב לוטס התלונן בפניי בעל פה וגם בכתב, הוא שלח לי מייל, אני פשוט זוכר את זה, אני לא איתרתי את המייל כי אין לי אסופת מיילים, לא... לא... אם יש את המייל שהוא שלח לי...

ועדה:

אני חושב שיש לנו את המייל הזה,

דן הראל:

אז אני לא הגעתי אליו כי אני מגיע רק למה שיש בארכיון, ובו הוא אומר תשמע אני כאילו הגעתי לפגישה של אבריאל, הגעתי עד הדלת ואמרו לי ללכת משם, בדיון על זה, וזה לא הפעם הראשונה וזה לא הפעם השנייה ואני מציע שתראינו את... את דב לוטס על רמת הידע שהייתה לו, דרך אגב גם ש... גם... שכחתי איך קראו לו שהיה שגריר ישראל בגרמניה,

ועדה:

יעקב הדס,

דן הראל:

לא, היה יעקב הדס והיה לפניו...

ועדה:

בן זאב,

דן הראל:

בן זאב, יעקב הדס... תראו, אני הגעתי לגרמניה לחתום על ה... על העסקה מול המקבילה שלי, הייתה שם בחורה מאוד...

ועדה:

זוהר?

דן הראל:

היא בחורה מאוד נמרצת תקרא לזה ככה, באמת, מרשימה, אני בא לחתום מולה על ה... על ההסכם ואז אומרים לי סליחה, השגריר צריך לחתום, מי שחתם לא בארץ מול המספנה אלא על ה-MOU וכל הדברים זה היה בכלל השגריר, אמרו לי סליחה תזוז הצדה, תחתום, היה לשמאלי העוזר שלי אומר לי לא ייעשה כדבר הזה, אל תיתן להם, אמרתי לו מה אכפת לי מי חותם? העיקר שנתחיל לזוז עם זה, דב לוטס מודר באופן עקבי, סדור, לא עדכנו אותנו בכל הנסיעות של אנשי המל"ל לגרמניה, לא עדכנו אותנו מה הנושאים, וכל מה ששלחו לנו עדכון דרך אגב זה מה שהם רצו שנדע, וזה הביא למצב שאני ביקשתי שיפסיקו לשלוח אנשים כמו אבריאל וכמו שרים, כי הם שלחו גם שרים, הם נתנו להם משימות, המל"ל כאשר מישחו נוסע לחוץ לארץ נגיד, הנשיא, בסדר? נוסע להודו, אז האנשים שלו עושים מולנו... עושים ניכוי כזה ואומרים מה אתם הייתם מציעים לנו לדבר בהודו? מה אתם רוצים שאני אקדם בשבילכם? אז היינו אומרים להם, אבל לנסוע בלי להגיד בכלל שזה... לדון בנושא של הספינות ואחרי זה גם בנושא של הצוללות שלא ידענו שהם נסעו, הצוללות שבע-שמונה-תשע לא ידעתי שיוסי כהן ניהל על זה משא ומתן, למדתי את זה רק מנגל אחרי זה, ולכן אנחנו היינו ממודרים מחלק גדול מכל האירוע הזה, זה מה שרציתי להגיד לגבי העניין הזה. הדבר השני אני לא יודע אם יש לכם את הסיכום של הפגישה בועדת לענייני ביקורת המדינה בכנסת, יש לכם?

ועדה:

אין לנו,

דן הראל:

אין לכם, בבקשה, אפרופו השאלה למה הוצאתי את המכרז הבין לאומי אז הוצאתי את זה כי אני רוצה לעמוד במשימות שלי, זה פעם אחת וזאת הייתה משימה שלי, לא משימה של יוסי, לא משימה של אף אחד,

ועדה:

טענה שלא עומדים בלוי"ז... ב...

דן הראל:

הם... תקשיבו, היו שני גופים, בא מבקר המדינה ואמר אתם לא עומדים בהגנה על הזה... הוציא על זה שני דו"חות, לא דו"ח אחד, ויש לי גם את הדו"חות אם אתם... זאת אומרת החלק בדו"חות שעוסק בעניין הזה, ופעם שנייה הגעתי דרך זה לוועדה לביקורת המדינה, ואז שואלים את יוסי למה... את סגן ראש המל"ל, את אבריאל,

ועדה:	(מילים לא ברורות) המסמך הזה שאתה מעיין בו בבקשה,
דן הראל:	זה דיווח של בחור בשם שלום גנצר, הוא היה איש שלנו שמתעסק בדו"חות ביקורת, יש איש שזה העיסוק שלו במשרד הביטחון, משרד הביטחון זה הרי תעשיות... והוא כותב לי דיווח,
ועדה:	מתי? מתי?
דן הראל:	ב-11.6.14. זה לפני הוצאת המכרז, המכרז יצא ביולי, 21 יולי, הוא כותב כאן ככה, סגן ראש המל"ל ייצג את משרד ראה"מ יחד עם נציג המטה ללוט"ר, ואז יש כאן פסקה, הוא כותב את הסיכום של הדיון כמו שהוא מבין אותו, אפשר להגיע אני מניח... יש גם הקלטות של הדברים האלה וכולי, כותב לעניין שחרור עסקת הרכש סגן ראש המל"ל הבהיר כי ישלים בחינת האופציה הגרמנית וישחרר בהתאמה תוך חודש את הוצאת המכרז הבין לאומי, זאת אומרת מה שאני סיכמתי עם יוסי עבר אליו, הוא הלך ואמר את זה בכנסת וזה היה הדיווח וזאת הייתה ההבנה, אני יצאתי, אני לא רציתי להגיד להם לפני ואני כתבתי את זה בתצהיר שלי, למה? כי לא רציתי שיעצרו אותי וזה ימשיך וימשיך וימשיך, וקרה בדיוק מה שחשבתי שיקרה, העסק הוא, המחירים ירדו וקיבלנו ספינות נהדרות, זהו,
ועדה:	טוב, בסדר, אוקיי, נתקדם.

ועדה:	עכשיו לגבי צוללות שבע-תשע,
דן הראל:	אני הכרתי את העבודה *של אותו קצין באג"ת*, כשהייתי ראש אמ"צ הציגו לי את העבודה כדי לדעת מה... מה אנחנו צריכים וכולי וכולי, אני הגעתי להיות מנכ"ל אחרי שקיבלו את ההחלטה על צוללת שש, בסדר? זאת אומרת צוללת שש הוחלטה ב-2010, אני אז סיימתי להיות סגן רמטכ"ל ועזבתי לטיול *** של שנה, חזרתי חזרה ושמעתי את הסיפור של צוללת שש, לא הייתי מעורב בה, אני אומר שאם הייתי מעורב בה הייתי מתנגד בכל כוחי אם עדיין הייתי סגן רמטכ"ל, אני הייתי סגן רמטכ"ל עד נובמבר 2009, זה לגבי סוגיית שבע-תשע אני ידעתי שראש הממשלה ובאמצעות שליחו יוסי כהן רוצה שנרכוש עוד שלוש צוללות,
ועדה:	להגדיל את הצי לתשע או...
דן הראל:	להגדיל את הצי לתשע, איך אני יודע את זה? אני אגיד לכם, כי היה פה את האינדיקציה הזאת של...בוגי התראיין אצלכם כבר?
ועדה:	עוד לא,
דן הראל:	עוד לא, אני בשנת 2014 אני נכנס עם בוגי לפגישה עם ראש הממשלה בכלל בנושא אחר, אנחנו בפגישה בחדר של ישיבות הקבינט, זאת אומרת יש... זה ליד המשרד של ראש הממשלה, הוא פשוט עובר את הדלת, אנחנו יושבים שם מחכים לו, הוא נכנס, אנחנו קמים כי אנחנו מנומסים, עוד לפני שהוא מתיישב הוא... ואנחנו מתיישבים שם בומבה על השולחן, אומר לי דן למה אתה לא קונה עוד צוללת?
ועדה:	עוד צוללת הכוונה למספר שבע?
דן הראל:	עוד צוללת, כן, למה אתה לא קונה עכשיו את מספר שבע? עכשיו אני צריך להסביר שבאותה תקופה אנחנו היינו ב... זה נראה לי כאילו מישהו ירד ממאדים, לא היה לנו כסף, אנחנו עצרנו במהלך אותה שנה את האימונים, השבתנו את חיל אוויר, לא היה לנו כסף למזון, אני אישית איך הארוחות של החיילים ירדו, לא היה לנו כסף, אימוני היבשה הופסקו באפריל או מאי או... של אותה שנה, נגמר לנו הכסף אחרי

הרבעון הראשון, והוא נותן בומבה על השולחן ואומר לי דן למה אתה לא קונה עוד צוללת? אומר לו אל"ף אנחנו לא צריכים, ביי"ת אין לי משאבים, אז זה נראה לי כאילו מאיפה באת...? אז הוא אומר לי אני אתן לך תקציב חיצוני, אמרתי לו מה שלא כתבתי בתצהיר כי התביישתי, אמרתי לו אדוני ראש הממשלה, אל תיפגע אבל אני לא מאמין למה שאתה אומר לי, למה? כי אתה חייב לי עוד 1.3 מיליארד ממה שלקחת ממני לכאורה באלפיים... בתקציב שהיה מתוכנן להיות ב-2014 ואתה... אני לא... אנחנו לא צריכים ואני לא מאמין לך שתיתן לי את זה בסוף, כי ראש הממשלה משחק עם התקציב כמו שאני שיחקתי עם... לא יודע מה, זה היה מכשיר, תקציב היה מכשיר מבחינתו למשטר את המערכות, אני חשבתי שהדבר הזה הוא לא סביר בשום מונח ובשום אמת מידה,

אתה זוכר בערך מתי זה היה האירוע הזה?

ועדה:

דן הראל:

לא, אני זוכר שזה היה בערך ב-2014 מתי שהוא, עכשיו אני גם יודע שכשהציגו את תר"ש "גדעון", לא הייתי בהצגה של תר"ש "גדעון" כי לא יכולתי להיות שם, היה לי משהו אחר, אבל שמעתי אחרי זה מה שסיפרו לי, אני אישרתי את תר"ש "גדעון" לפני זה מבחינת משרד הביטחון שהרמטכ"ל בא עם כל הזה ומאשרים... אתם צריכים להבין, זה תהליך מאוד מאוד סדור, לא ממציאיים שום מספר, זה תהליך שלוקח בין שלושה חודשים לחצי שנה לבנות תר"ש, אני בניתי אחת כזאת כשהייתי סגן רמטכ"ל, מיליון דיונים, שעות על שעות, אתה יושב בשתיים עשרה בלילה מסתכל על טבלאות אקסל כדי לראות שאתה סוגר את הזה בהתאם לסדרי העדיפויות ולמה שצריך ושאתם זה נכנס בכסף ואיך מגלגלים את התקציב, מדובר על מיליארדים, איך אנחנו מצליחים לגלגל את זה ככה שאנחנו נתאים את הרכש לתזרים שצפוי להיות באותה שנה ואנחנו עושים השערות על מה שהמדינה תיתן לנו ואלף ואחד דברים, ואני יודע ממה שהיה בדיון על זה... וזה צריך לשאול גם את גדי [איזנקוט] ואת בוגי, אבל מה שאני שמעתי שרוצים שנקנה עוד שלוש צוללות, אני... לא... היו כמה דברים לאורך השנים שביקשו מאיתנו, ***

נחזור לצוללות שהן הרבה יותר זולות, כן,

ועדה:

דן הראל:

כן, הן עולות גרושים, בקיצור לא מופרך בעיניי שזאת הייתה הדרישה של ראש הממשלה ולעניין הזה אתם לא צריכים לשאול אותי, תשאלו את מי שהיה בדיון, אבל הדברים האלה מתחברים לי,

(מילים לא ברורות) התר"ש הוא כיוון אותם לתוספת של שלוש בסד"כ,

ועדה:

דן הראל:

ככה אני הבנתי,

ועדה:

לא תחליפיות,

ככה אני הבנתי, ולכן הייתי מאוד רגיש כשקיבלתי את ה-MOU בזמנו, את הוורסיה הראשונה של ה-MOU, שבמסגרתה...

דן הראל:

שהגיעה בפקס לעמוס גלעד,

ועדה:

דן הראל:

שהגיעה בפקס אל עמוס ועמוס הביא אותה אליי ושנינו עומדים מסתכלים על הנייר הזה ולא מבינים מאיפה בכלל הוא בא, ואומרים לנו שביום רביעי ראש הממשלה נוסע לגרמניה ושנספיק לתת את ההתייחסות שלנו על ה-MOU שהוא כולו רכש צבאי, מה פתאום המל"ל מתעסק עם זה?

דרך אגב, אותו פקס אתה בטוח שהוא לא הגיע אליך?

ועדה:

כן, הוא הגיע לעמוס, אני חשבת בשלב מסוים שהוא הגיע אליי, אני מודה, אבל הפקס עצמו לא אצלי במשרד, הוא בזה, אבל אחרי זה עשיתי יישור קו עם עמוס, הוא הגיע לעמוס, עמוס נכנס אליי,	דן הראל:
בסדר,	ועדה:
אבל אתה מכותב שם, והוא לא מכותב,	ועדה:
יכול להיות,	דן הראל:
מי שמתעסק עם MOUs במשרד הביטחון זה עמוס, התפקיד שלו... עמוס ראש האגף המדיני ביטחוני, ואיך מנסחים MOU וזה לי אין תרומה לעניין הזה, אני רק נעמדו שערותיי כשראיתי מה כתוב ב...	דן הראל:
בספינות המגן הוא ניסח את ה-MOU?	ועדה:
וזאת טענתי, תודה לך,	דן הראל:
כן, מה הטענה? מה אמרת? לא שמענו, מה הטענה שלך?	ועדה:
(מילים לא ברורות) עכשיו אחרי מה שאמרתי מזכיר הועדה, אמר מה... כאילו עמוס היה צריך לנסח את ה-MOU, אמרתי לו וודאי, את כל ה-MOUs במשרד הביטחון, גם מה שרוצה ראש הממשלה, אבל אין להם את הידע המקצועי המינימלי מה לכתוב שם, איזה סוג של ספינות, איזה זה, מאיפה יש להם בכלל ידע על הדבר הזה?	דן הראל:
ה-MOU לא נכנסים לרזולוציות כאלה אני חושב,	ועדה:
קודם כל זה MOU משונה כי הוא מדבר רק על רכש, MOU אתה כותב בדרך כלל שתי המדינות מחליטות לשתף פעולה, לפתוח ערוצי פעילות, לשתף פעולה בנושאי חינוך וזה וזה ואחרי זה יש גם משהו על משרד הביטחון נשתף בידע... לא אומרים, אנחנו כבר מגיעים ל-MOU הידוע, אני לא... פעם ראשונה שראיתי MOU שכתוב שם אנחנו נקנה ממספנה מסוימת כך וכך ספינות, כך וכך זה, זה יעלה ככה, אנחנו נשתף כגרמניה ככה,	דן הראל:
הטענה היא בעצם שרק כשהגיע לכם בתחילת פברואר 2016 הגיע לכם הפקס הזה מזה זה פעם ראשונה שבעצם נחשפתם ל-MOU הזה על הנצי"ל ועל צוללות שבע-תשע כשבפועל יש לנו מסמכים שמופנים אליכם שבהם המל"ל מדווח לכם שהוא מתעסק בצוללות שבע-תשע. בנוסף, ראש הממשלה בישיבת קבינט שבו אתה נמצא ובוגי נמצא מספר לכם שהוא היה כבר אצל מרקל לפני פברואר 2016, באוקטובר 2015, והוא דיבר איתה על עוד שלוש צוללות שיחליפו שלוש צוללות והוא דיבר איתה גם על שתי ספינות נצי"ל, מציג לך את ה... את הפרוטוקול של ישיבת הקבינט הזו מתאריך 14.11.15, ראש הממשלה נתניהו,	ועדה:
זה נאמר, אני הייתי שם?	דן הראל:
ישיבה שאתה מופיע בעמוד הראשון כמי שנוכח בישיבה, ונראה לי שבוגי יעלון משיב מיד אחרי אז רואים שהוא שם,	ועדה:
איפה זה?	דן הראל:
בנוסף אני מראה מסמך מיום 17.9.15 שזה לפני הנסיעה הראשונה של ראש הממשלה למרקל, שבו כותב המטה לביטחון לאומי לך בין היתר, למנכ"ל משרד הביטחון, שראש הממשלה מתכוון לנסוע לגרמניה באוקטובר ולדבר עם מרקל על החלפת צי הצוללות,	ועדה:

לא, זה בסדר גמור ואין לי... עכשיו אני אסביר לך מה... מה אני יודע על הדבר הזה, אני לא יודע אם הייתי בישיבה הזאת, זאת אומרת... באמת לא זוכר את הדבר הזה, אבל ככה, זה היה, זה אני מכיר את הדיון הזה שהלך ונדחה,	דן הראל:
למען הפרוטוקול אתה מעיין במסמך מיום 17.9.15,	ועדה:
בסדר גמור, לדעתי הנייר הזה... מתי יוסי כהן סיים את תפקידו...	דן הראל:
ינואר 2016,	ועדה:
מתי היה הפקס אלינו? פברואר,	דן הראל:
פברואר 2016,	ועדה:
כן, אחרי שהוא עזב, לדעתי, אני אומר מה אני חושב שהיה, היה דיון על תר"ש "גדעון" ועל הצורך כן או לא לקנות צוללות, אני מציע לבדוק את זה עם גדי, גדי היה ב...	דן הראל:
אתה מדבר על רב אלוף גדי איזנקוט?	ועדה:
על רב אלוף גדי איזנקוט, הוא היה בדיון הזה, אני... זה הדיון שאמרתי שאחרי זה עדכנו אותי, אני לא זוכר שהייתי בדבר הזה וגם לא הייתי בהצגה, אבל זה לא משנה, ואז דובר על זה שיעשו ישיבה כי הצבא התנגד לרכוש עוד צוללות, התנגד, אפילו לשישית הוא התנגד, אני מזכיר לכם שבזמנו גבי אשכנזי וצ'ייני אפילו הוציאו נייר שהם מתנגדים לרכוש הצוללות, לצבא לא הייתה תוכנית איך מחזיקים שש צוללות מבחינת המשאבים, מבחינת כמות הצוותים שיש לצוללות וכולי וכולי, ואז גדי הוציא נייר, יש לכם את הנייר הזה אני מניח, שגדי שולח לראש הממשלה,	דן הראל:
כן, כן,	ועדה:
ואומר שהוא לא מתכוון להחזיק שש צוללות, אני לא מדבר על השביעית-שמינית-תשיעית, הוא לא מתכוון להחזיק שש צוללות, וברגע שתגיע השישית הוא הולך להפריש...	דן הראל:
להוציא את הראשונה,	ועדה:
כן, אבל תבינו מה המשמעות, אתם יודעים איזה הפסד כספי זה? זה הרי... חצי חיים אתה מפסיד שם, זה המון כסף, אתה קונה כאילו משהו שעולה X ומשתמש בו חצי מהתקופה, ועדיין... ולכן המכתב של גדי היה מאוד מאוד משמעותי והצבא איתן בעמדתו שהוא לא רוצה יותר, עכשיו מגיע ה-MOU, לפחות בגרסתו הראשונה, אין לי את כל הגרסאות, ואני קורא שם שרוצים להתחייב לגרמנים לרכוש שלוש צוללות, מתחיל דיון ביני לבין נגל, נגל הוא זה ששלח לנו את הפקס, נגל הוא כרגע ממלא מקום ראש המל"ל, נגל לדעתי... אני אומר את זה על סמך התרשמות, לא מעבר לזה, מאוד הופתע שלא הכרנו את ה-MOU הזה, לא הכרנו את ה-MOU הזה, ואני מתנגד מאוד לשני דברים, אחד לספינות נצ"ל, אני תיכף אסביר מה עשיתי כדי לטפל בעניין, והדבר השני הצוללות, אני מוציא נייר אחרי זה לנגל, אחרי שגמרנו את כל הויכוחים והנצ"ל טבע, זאת אומרת לא היה נצ"ל יותר ב-MOU, ואני מוציא מכתב למל"ל שבו אני מבקש מהם אל תכתבו התחייבות לרכוש כי אני לא יודע מה יהיה, אנחנו ב-2015, הצוללת הראשונה יוצאת משירות *בשנה מסוימת* אם אני זוכר נכון, אין שום צורך להתחייב היום על רכש בעוד *X* שנים, לבנות צוללת לא לוקח כל כך הרבה זמן,	דן הראל:

ועדה:

דן הראל:

אבל צריך לתכנן ו...

אתם יודעים מה המשמעות מבחינת התקציבים של משרד הביטחון לדבר הזה כשאנחנו צריכים להתחייב על רכש שחשבנו שהוא יהיה 1.8 מיליארד ובסוף יצא 3 מיליארד? לנהל את הדבר הזה... ביקשתי... לגבי הצוללות ביקשתי תוציאו LOI, זה letter of intent, שלא יהיה לזה מחוייבות שאפשר יהיה... כמו שאמרת משפטנים אז יבואו אחרי זה ויגידו אבל התחייבתם ואנחנו רכשנו את הפלדות, מה תגיד להם? אמרתי להם תוציאו LOI, כאילו בואו תגידו אנחנו... יש בכוונתנו, לא מעבר לזה, כדי שאי אפשר יהיה לקחת את זה הלאה, זה בהקשר של הצוללות, בסיכומי של דבר דרך אגב בעניין הזה לא קיבלו את עמדותי והם התחייבו, זה אחד, לא יודע אם עשו טוב או רע, זה לא היה בהתאם לעמדה שלי, אני לא חושב שזה נורא כל כך, בהקשר של הספינות נצ"ל אני קורא שם רכש ספינות נצ"ל, עכשיו אפשר להראות לי מסמכים שראש הממשלה מדבר על זה, לא זוכר את הקטע הזה בכלל, אני רואה שאומרים שאנחנו נרכוש ספינות נצ"ל בהיקף שמגיע עד... לא זוכר כמה... מיליארד יורו, ואני אומר מאיפה זה בא? זה אפילו לא בסדר עדיפות שלושים ושמונה, אחרי שאנחנו גומרים לגמור את התקציב מה אנחנו צריכים נצ"ל? אני חוזר לנגל ואומר לו תגיד לי מאיפה הגיע הנצ"ל הזה? הוא אומר לי מה... יוסי לא דיבר איתכם? אומר לא דיבר איתי כלום, אנחנו בכלל לא מכירים את ה-MOU הזה. דרך אגב, פשוט כדי לצבוע את האירוע, אני ועמוס גלעד קוראים את הדבר הזה, מבינים שלא ראינו את זה בכלל לפני כן, אני לא יודע אם יש לכם את הוורסיה עם ההערות שלי...

יש,

ועדה:

דן הראל:

שאני כותב מה פתאום טיסנקרופ ו... כאילו מי החליט? מאיפה... למה אני צריך לקנות למשל ספינות נצ"ל דווקא מטיסנקרופ? ספינות נצ"ל כולם מייצרים, ומה עניינו דרך אגב של ראש הממשלה? זה ספינות נצ"ל, אני לא מצליח להבין את זה, ולכן אני אומר לנגל, נגל אומר לי מה? אתם לא מכירים את ה-MOU? אני אומר לו אנחנו לא מכירים את ה-MOU, מה זה הדבר הזה? ומאיפה בכלל באה המחויבות לרכוש עוד שלוש צוללות? הוא אומר לי מה? אתה לא מכיר את הנייר שיוסי כהן השאיר בגרמניה? אמרתי לו לא, אני לא יודע שהוא ניהל משא ומתן בגרמניה, הוא אומר לי אני אשלח לך את הנייר, שולח לי את הנייר שיוסי כהן השאיר בגרמניה מאחורי גבה של מערכת הביטחון,

זה עם החיצים?

ועדה:

דן הראל:

זה עם החיצים, אני לוקח את זה, לוקח את עמוס גלעד ואנחנו הולכים לשר הביטחון, אנחנו נכנסים פנימה, בוגי קיבל... זה לא היה מוכר לו, אני אגיד את זה... לא ידע שמנהלים משא ומתן כזה, למרות תביאו אלף ניירות שאמרו את זה באיזה דיון, אני לא יודע, לא ידענו שהולך בכלל להיות דבר כזה, אתם... מישו מבין מה המשמעות על תקציב מערכת הביטחון לדבר הזה? זה השפעה פקופלית, אני גם אמרתי לכם כשנתתי לכם את הריאיון שצוללת או ספינה כזאת זה לא קומודיטי, לא אומרים תביא לי שניים בקבוק, זה לא... לא עובד ככה, זה נעשות על זה עבודות כלכליות ומבצעיות וכותבים תפיסת הפעלה ואחרי זה כותבים תורת לחימה ואז כותבים איזה כוח אדם צריך להכשיר לזה, זה אירוע שלוקח הרבה עבודת מטה, זה לא ש מישו במל"ל מחליט על דבר כזה, ואז אני סוגר את הטלפון עם נגל, יוצא... אחרי שהייתי אצל בוגי, יוצא, הולך לגדי [איוזנקוט] למשרד, גדי בדיון, אני פותח את הדלת אומר אני מבקש כולם לצאת החוצה, אני צריך לדבר עם גדי, גדי אומר להם תצאו, מה הוא יעשה? אני אומר לו גדי תגיד אתה מכיר את העניין של הנצ"ל? אומר לי לא מכיר דבר כזה, אתה מכיר את העניין של הצוללות? לא מכיר דבר

כזה, אוקיי, אני אומר לו אני רוצה ממך עמדה תוך יום אחד... עמדה סגורה של צה"ל אם אתם רוצים או לא רוצים נצ"ל, ואם אתה רוצה נצ"ל אני אומר לו אז תגיד לי בבקשה על חשבון מה כי אני לא מתכוון להתעסק עם זה אם אין לי מקורות, אומר לי מאה אחוז תקבל את זה, אני חוזר חזרה למשרד שלי ואכן... כעבור יום, זה לקח להם יום, מוציאים לי מכתב שהם מבקשים שלא יקנו נצ"ל, זה לא בעדיפויות שלנו, ונגל שיכל לשמוע אותי צועק עליו בלי טלפון מתל אביב לירושלים אמר לי דן דן, אל תתעצבן, אני מכיר את נגל הרבה שנים, אל תתעצבן, אני מוריד את העניין הזה מה-MOU, וראה איזה פלא, השורה הזאת נמחקת, כמו שהיא עלתה ככה היא ירדה, מי שחושב שככה מנהלים רכש פשוט לא מבין דבר וחצי דבר, זה לא יכול להיות, וככה נפל, ולגבי ה... עברנו על נוסח, גם עמוס עבר על הנוסח של השלוש צוללות המחליפות, אני רוצה להגיד לכם שלא אני, לא בוגי ולא עמוס ידענו שיוסי כהן מנהל משא ומתן, יכול להיות שהוא עשה את זה בתמימות ומתוך רצון שלמדינת ישראל יהיה טוב, יכול להיות, אבל אנחנו לא ידענו בכלל על האירוע הזה, אנחנו זה מערכת הביטחון, אני יודע ש... אני יודע שהרמטכ"ל עשה פגישה עם מח"י, גדי לא היה פה עוד, נכון? גדי איזנקוט, אם הוא לא היה איתכם, הוא קרא למח"י להסברים, אני קראתי למח"י להסברים, מה שזה לא התפקיד שלי כי אני...

מי זה היה? האלוף רוטברג?

ועדה:

דן הראל:

רוטברג, כן, מפקד חיל הים, רם רוטברג, אני שאלתי אותו, קראתי לו יחד עם סגן הרמטכ"ל אמרתי אני עושה עכשיו בירור, תגידו לי... תגיד לי רם האם בגלל שעבדת במל"ל קודם לכן, שזה תקלה שלי כי אני הייתי סגן רמטכ"ל והצעתי לעוזי ארד ראש המל"ל לשעבר... היו לו חוסר באנשים ואני הייתי בין אלה שכתבו במקור את מה המל"ל צריך לעשות, הייתי אחד משלישייה שעשתה את זה, ואז אני חשבתי שצריך לחזק אותם אז אמרתי לו תגיד לי אני אשלח לך קצינים שהם בדרך למעלה, לא קצינים כאלה זיבזיב... אלא קצינים טובים שיהיו... נשאל אותם למל"ל כדי שיהיה לך כוח אדם איכותי וכדי שתוכל להתקדם, רם רוטברג במסגרת הדבר הזה הגיע גם הוא למל"ל אחרי זה, אחרי שאני גמרתי להיות סגן רמטכ"ל. אמרתי לרם רוטברג תגיד לי אתה מנהל דיאלוג ישיר עם המל"ל בכלל ועם אבריאל בפרט? אבריאל הוא גם כן היה בחיל הים,

כן, אנחנו יודעים,

ועדה:

אז זה עורר ניצני חשדנות אצלי,

דן הראל:

אז מה אמר לך האלוף רוטברג?

ועדה:

דן הראל:

רם רוטברג קם מהכיסא ואמר לי אני נשבע לך לא עשיתי שום דבר, אמרתי לסגן רמטכ"ל תראו כל מה שקרה פה מעורר ריח רע מאוד, אני רוצה להגיד לכם שאני כמנכ"ל משרד הביטחון התחלתי להרגיש תחושה שמתבצעים המון דברים מאחורי גבי של מערכת הביטחון, זה דבר שלא יכול להיות, ואמרתי לרם אוקיי אני מקבל, רם היה בהתרגשות עזה, אבל אני לא יודע, שווה לבדוק, אבל כל העניין של הנצ"ל זה משהו תמוה לחלוטין, מעולם לא היה בסדר העדיפויות הצה"לי לא בסדר עדיפות ראשון ולא שני,

אתה זוכר שנזפת ברם רוטברג בהקשר של ספינות המגן ומה היה ההקשר ההוא?

ועדה:

כן, בנושא של ספינות המגן,

דן הראל:

ועדה:	אותו רם רוטברג שעכשיו דיברנו עליו שחשדת בנצ"ל,
דן הראל:	יש אחד, כן,
ועדה:	כן, אז אתה יכול... מה היה הרקע שנופת בו סביב ספינות המגן?
דן הראל:	כן, כי מה שקרה זה לא רק ספינות המגן, אני... אני כשהייתי סגן רמטכ"ל ייסדתי פורום כזה של פ"א עי"ן עם מנכ"ל משרד הביטחון, אני הייתי אז בצד של סגן הרמטכ"ל שמדי שבועיים היינו מעבירים נושאים ואז מתאמים בין משרד הביטחון לצה"ל כי היה חוסר תיאום אז בין המון נושאים, עשינו את זה, אז אותו דבר הגעתי להיות מנכ"ל, אמרתי אני רוצה את סגן הרמטכ"ל אצלי כל שבועיים, והיינו מחליפים סדר יום ואיזה נושאים מדברים וכל אחד עושה את ההכנות שלו כי זה לא... אתה אומר אני רוצה לדון על ספינות מגן אז עושים עבודת מטה לקראת הפגישה, מביאים עוד אנשים גם וזה הופך להיות כמו דיונים נושאים, רק מאוד מהירים כאלה, עשר דקות, רבע שעה, ובמסגרת זאת קראתי לסגן הרמטכ"ל, ביקשתי ממנו שיביא את רם רוטברג ושאלתי אותם האם הוא מנהל מגעים עם המל"ל, כי אני ידעתי שלאבריאלי יש רקע ב... ב...
ועדה:	זה בנצ"ל, אני שואל בתקופת...
דן הראל:	לא, זה אז... אני לדעתי יש לי דרך אגב את הזה שכתבנו את זה בעדינות,
ועדה:	בסיפור של המכרז למול ה-GtoG אתה זוכר מעורבות של רם רוטברג?
דן הראל:	בוודאי, רם רוטברג כשביקשו מהמל"ל שנבטל את המכרז... אני באמת לא אמרתי את זה, כאשר היה... העניין היה בהתכתשות בין משרד הביטחון למל"ל,
ועדה:	רם רוטברג אז היה ב...?
דן הראל:	מפקד חיל הים, אני פתאום מקבל נייר, אני מקבל אותו... דרך אגב הגיע קודם לרמ"ט של שר הביטחון אבל זה לא משנה, או לא, הגיע אליי מכתב של רם רוטברג שאומר מכיוון שהצוללות הגרמניות הן הרבה יותר טובות וזה וזה וזה אני מבקש לבטל את המכרז הבין לאומי, כאילו מה לך... ממתי אתה מתעסק עם כסף? יש... העניין שבמסגרת משרד הביטחון... אנשים שלובשים מדים לא מתעסקים עם כסף, הוא מוטבע מהימים של... רמי דותן, ואין, לא מתעסקים, הוא כותב לי מכתב ואני קורא את המכתב ואני מתקשה להאמין שמפקד חיל הים אומר לי לבטל את המכרז הבין לאומי, מה זה עניינך? אתה מפקד חיל הים, תשב בשקט בפינה, אנחנו נביא את הספינה, נשאל אותם... את הספינה שתזכה במכרז או הגרמנית, נשאל אותך לדעתך אם זה ספינה טובה לא טובה, מאוד נתחשב בזה, אתה תהיה גורם מאוד משפיע, אבל אתה אומר לי עכשיו בתוך טקטיקה של משא ומתן שאני מנהל משא ומתן מול הרבה גורמים, תבינו את זה, אני מנהל מול הגרמנים, מול חמש מספנות שאמרו אנחנו נבנה לך את הזה, מול המל"ל, אני מנהל משחק פוקר פה בהרבה ידיים כדי להביא בסוף את הספינות הכי טובות לצה"ל במחיר המינימלי,
ועדה:	וכאילו לוקח צד בכל ה...
דן הראל:	מה? והוא פתאום לוקח צד, לא עניינו,
ועדה:	אז מה... מה עשית?
דן הראל:	אז אני אומר, הכל הצטבר, אני לא זוכר בדיוק, אני יכול לבדוק פה באיזה תאריך עשיתי את השיחת הבהרה הזו עם רם ועם זה, זה היה יותר שיחת אזהרה, חביבי, אני שואל אותך עכשיו האם אתה בקשרים

עם המל"ל כי קורים דברים... הובלתם אותי מאוד יפה דרך העניין הזה כדי שאני אגיע לעניין של ההתנגדות של רם רוטברג, רם רוטברג אסור היה לו להוציא את המכתב הזה, בוא נגיד ככה, הרמ"ט של שר הביטחון כותב לי זאת חוצפה בלתי רגילה על ההתערבות של רם רוטברג בנושא של ביטול המכרז, וזה באמת חוצפה, לא עניינו, אתה לא מתעסק עם כסף ואתה לא תגיד מאיפה לקנות את הספינות, אתה תגיד מה דעתך על הספינות ואם הן טובות או לא,

מה ההסבר שלך?

ועדה:

דן הראל:

אין לי הסבר, אני לא מבין מה היה שם עם רם, אני לא מאשים אותו, בסדר? יכול להיות שמישהו בצינור אחורי דיבר איתו ואמר לו תראה את המנכ"ל המטורף שלכם, הוא לא מוכן... הוא עושה לנו נזקים, אבל רם כתב לי את זה עוד לפני שהיה לנו מפרט, עוד לפני שהיה לנו מחיר לספינות, עוד לפני שהכל, לבטל אז את המכרז הבין לאומי היה פשוט להתמסר לזרועות טיסנקרופ ואני לא הייתי מוכן,

אני לא כל כך מבין, איך הוא הוציא מכרז בלי המפרט?

ועדה:

דן הראל:

המכרז כלל מפרט, הגרמנים אומרים אנחנו נעשה איתכם GtoG ויהיה לכם 27% אחוז הנחה, מצוין, אני שואל אותם מכמה כסף? כמה אתם זה... תגידו לי מה המחיר של ספינות, מה המפרט שלהן ומה תאריכי ההספקה, את כל שלושת הדברים האלה אני חייב,

כל החיבור... אנחנו מדברים עכשיו על רם רוטברג, אבל אני מנסה להסתכל על הציר של אנשי חיל הים שנמצאים במל"ל, וכל השרשרת, אם אתה יכול להסביר מה אתה רואית בכל ה...

ועדה:

דן הראל:

אז אני... אני אמרתי, בעיניי לא סביר, דרך אגב לא סביר שמנכ"ל משרד הביטחון קורא להסברים לאלוף בצה"ל, גם זה לא קורה, ואני דאגתי שגדי איזנקוט, שהוא היה הרמטכ"ל, הוא עשה לו בירור, זה אני דאגתי שהוא יעשה לו בירור,

אתה יודע מה הייתה העמדה של רוטברג? הוא נתן הסבר ל...

ועדה:

דן הראל:

לא יודע מה הוא אמר לגדי, לי הוא אמר... המנכ"ל... משהו בסגנון, בסדר? אני לא זוכר בדיוק, אני נשבע לך אני לא דיברתי עם אף אחד, לא זה, חשבתי לעצמי אולי זה... האמת חשדתי ברמצי"ד המכהן באותו זמן, שוקי,

שיקו ז'נה,

ועדה:

דן הראל:

שיקו, שיקו, סליחה, שהיום לדעתי הוא מנכ"ל אשדוד או... מנכ"ל נמל אשדוד או משהו אחר... האמת חשדתי בו כי הוא היה נוסע על הקו ומדבר, כל הסיפור של ה... של הממסרות של רינק לספינות המגן הוא על דעתו נסע בלי נציג של מנה"ר לרינק בשביל לבדוק את הממסרות וחזר עם הידיעה שרינק זה הממסרות הכי טובות ולכן צריך להוסיף כסף, זה דבר שלא היה לנו בכלל בפורטפוליו,

הסיפור עם אטלס,

ועדה:

דן הראל:

והסיפור עם אטלס, עם אטלס הסיפור על הטורפדו היו כבר קודם לכן, זה היה מההתחלה אבל אני לא סיפרתי לכם את זה, זה פחות חשוב כרגע,

הכרת דרישה של חיל הים בשנת 2015 *** לקבל שתי ספינות נצ"ל מארצות הברית? ***

ועדה:

דן הראל:

לא הייתי מעורב בזה, ***,

- ועדה:** טוב, יש לי שאלה, אתה הזכרת, אמרת שהרמטכ"ל איזנקוט הזמין אליו את מפקד חיל הים רוטברג, אתה מעריך שיש איזה תרשומת, משהו, נייר, על דבר כזה? בדרך כלל מה מקובל במצבים כאלה?
- דן הראל:** לא מקובל לעשות לאלופים בצה"ל תהליך של הסברים, זה... זה דבר חריג, בטח שהמנכ"ל עושה דבר כזה, זה בכלל חריג כי אני לא בשרשרת הפיקוד,
- ועדה:** אני מדבר על הרמטכ"ל,
- דן הראל:** אם הוא רצה שיהיה לזה תיעוד אז היה, אני שמעתי את זה מגדי שהוא עשה, אתה מבין? אז אני דרך זה יודע שהוא עשה,
- ועדה:** מתי בערך מדובר? על מה... על מתי אנחנו מדברים בערך?
- דן הראל:** לדעתי סביב ה-MOU פלוס, אולי מרץ, פברואר, 2016. לא יודע, תשאלו את גדי, הוא עשה לו את הזה, בדרך כלל הרמטכ"ל ממעט להיפגש בארבע עיניים... דרך אגב כל ה... כל האווירה בחדר הרמטכ"ל הייתה מוקלטת עד הסיפור של... של בועז הרפז, הפסיקו להקליט, דרך אגב נזק גדול כי המערכות הקלטה האלה השתמשו בהן לצרכים מבצעיים, מי שהכניס אותן הייתי אני כשהייתי ראש מחלקת מבצעים בצבא כדרך לעשות תחקירים אחרי זה, אבל מהרגע שהשתמשו בזה ככלי נגד מישו או אף אחד לא מוכן להקליט וזה פשוט הפסד של המערכת, בסדר, אז בדרך כלל הרמטכ"ל לא נפגש בארבע עיניים, ארבע עיניים זה גם שהר"ש שלו בחדר זה עדיין נשאר ארבע עיניים כי כנראה הר"ש עוצם אותן או משהו אבל הוא שומע כל מה שקורה,
- ועדה:** אז הוא כנראה גם רושם משהו, לא?
- דן הראל:** הוא... יכול להיות שהוא רושם, לפעמים לא רוצים שתצא תרשומת אם זה דיון מביך נגיד, אני... גדי הוא איש סופר אמין ו...
- ועדה:** טוב, אנחנו מודים לך מאוד.
- ועדה:** תודה רבה.